

HZ. MUHAMMED'İN ŞAİRİ HASSÂN B. SABİT'İN ŞİİRLERİNDE ÖVÜLEN VE YERİLEN DEĞERLER

Dursun HAZER¹

هَاتِمُ الْمَسْجُودَةِ وَالْمَدِينَةِ فِي الْفَجْرِ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ لَمَّا رَأَى الرَّسُولَ مَسْدًا طَوَّهَ لِحَدِيثِهِ
هَذِهِ الْمَثَلَةُ بَحْثٌ فِي كَيْفِ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ شَهِدَ الرَّسُولَ وَأَنَّهُ تَكْبَرَى بِأَنَّ فَدَى سَمَانَ لِمَا صَبَّحَ وَالْقَبْرُ مِنْ
حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ مِنْ قَدْرِهِ الْمَعْلُومِ مِنَ الَّذِينَ عَلَّمُوا فِي الْمَدِينَةِ عَهْدَ الْجَاهِلِيَّةِ وَ عَهْدَ سَعْرِ الْإِسْلَامِ. كُنَّ حَسَّانُ بْنُ
ثَابِتٍ شَاعِرًا قَرِيبًا فِي عَهْدِ سَعْرِ الْإِسْلَامِ. لَمَّا سَمِعَ أَنْطَرَهُ فِي عَهْدِ الرَّسُولِ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَخَلَعَ بِشَرِّهِ عَنِ الرَّسُولِ
وَعَنِ الْمُطَهِّينَ فِي شَرْبِهِ الَّذِي بَرَدَتْ بَيْنَ الْمُطَهِّينَ وَالْمَشْرُوكِينَ رَدَّ عَلَى الْمَشْرُوكِينَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْإِسْلَامِ بِالْقَبْرِ
لِطَهِّهِمْ أَمَّنِي كَيْفَ مَجْتَمِعَ الْقَبْرَةَ وَالْقَبْرَةَ لَمَّا كَانَ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ بِالْقَبْرِ الَّذِي مَا تَكْفُفَ الْقَبْرَةَ تَقْتَلِرُ بِهِاءَ وَهِيَ بِالْقَبْرِ قَبْرَةَ
وَالْقَبْرِ لِمَا صَبَّحَ وَيَكُونُ هَذَا بَحْثٌ مِنْ ثَلَاثَةِ أَهْلِي فِي الْقَبْرِ الْأَوَّلِ كَالْوَلَاةِ الْقَبْرِ الْمَسْجُودَةِ لِمَنْ وَلِي الْقَبْرِ لِنَفْسِي بِحَسَّانُ فِي شَرِّهِ
قَبْرِ لَمَّا يَهْمِي بِهِ الْقَبْرِ. بِمَا أَنَّ حَسَّانُ بْنُ ثَابِتٍ يَكْفُرُ مِنَ الْقَبْرِ مِنَ الْقَبْرِ لَمَّا تَقُولُوا فِي الْقَبْرِ ثَلَاثَ الْقَبْرِ الْمَسْجُودَةِ فِي
الْمَجْتَمِعِ الْمَسْجُودَةِ وَالْقَبْرِ.

Hz. Muhammed (AS) Cahilî Arap şiiri için “Arapların divanıdır” demiş ve “Şiirde hikmet vardır, beyanda da sihir”² sözüyle bu şiirin, içinde hikmeti barındırdığını ifade etmiştir. Hz. Ömer (ö. 26 Zilhicce h. 644) de “Şiir bu kavmin ilmi idi, ondan daha sahih ilimleri yoktu”³ diyerek şiirin Cahilî Araplar için yeri ve önemine işaret etmiştir.

Cahilî dönem Arap ruhunun şiirde temsil edildiği kabul edilmiştir.⁴ Cahilî Arapların hayatlarını, sosyal ve coğrafi ortamlarını, insanların şahsiyet yapılarını en doğru ve güzel biçimde bu döneme ait şiir tasvir etmiştir. Bu şiirde o dönemde yaşayan tüm insan tiplerini temsil eden anlamlar var olmuştur; gençler için gençliğin, yaşlılar için ihtiyarlığın ve tecrübesinin, zevk dünyasına düşkün olanlar için bunu tahrik ve temsil eden şiir örnekleri bol miktarda söylenmiştir. Bunların yanında o dönemin kabile toplumu için geçerli olan olumlu ve olumsuz değerlerin tasviri de bu şiirde gerçekleşmiştir. Çünkü Cahilî dönem Araplarının bu sözlü kültürden başka ilimleri olmamıştır. Kısaca ifade edecek olursak; o dönemin hayat tarzlarının tümünü bu şiirde bulmak mümkündür.⁵

1 Doç. Dr., Hitit Üniversitesi İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi. Şiirler, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fak. Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Abdurrahman Özdemir tarafından manzum hale dönüştürülmüştür.

2 Ebû Zeyd el-Kureşî, *Cemheretu Eş'ârî'l-Arab*, şrh. Ömer Faruk et-Tabbâ', Dâru'l-Erkâm b. Ebî'l-Erkâm, Beyrut 1995, 26.

3 Muhammed b. Sellâm el-Cumahi, *Tabakâtü's-Şu'arâ*, (thk. Tâhâ Ahmed İbrahim), Dâru'l-Kitâb el-İlmîyye, Beyrut 1988, 34.

4 Rabia Ebû Fâdil, *Hassân b. Sâbit el-Ensârî, Şâiru'l-İslâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1993, 7.

5 Abbâs Mahmûd el-Akkâd, *e l-Lugatu's-Şâ'ire*, Nehzatu Mîsr, Kahire 1995, 71, 72, 73.

Şiir, edebî sanat olarak geçmişle beslenen ve o an yaşayan millî şuuru insanlara aktarabilen bir sanat dalıdır. Şair, bir milletin hissiyatında yaşayan, insanların hissettikleri ancak ifade edemedikleri bu şuuru taptaze bir biçimde bize sunar; insanların duygularına tercüman olur. Ünlü İngiliz şairi ve edebiyat eleştirmeni T. S. Eliot, şiirin esas amacının “duygularımızı ifade etmek” olduğunu söyler. Ona göre nesrin ifade ettiği düşünce evrensel olduğu halde şiirin ifade ettiği duygular toplumlara hastırlar ve bu yönüyle şiir millî özellikler taşır. Eliot, milletlerin en derin duygularının en şuurulu bir şekilde kendi şiirlerinde ifade edildiğini belirtir.⁶

Şiirlerinde işlenen değerleri inceleyeceğimiz Hassân b. Sâbit muhadram şairler içinde kabul edilmektedir. Sahih rivayetlere göre altmış yılını Cahilî dönemde, altmış yılını da İslâmî dönemde geçirmiştir.⁷ Muhadram kelimesi Arapça “hadrame **تَضَرَم** kökünden türemiş olup çokluk, genişlik, işaret için devenin kulağının bir parçasını kesme, soyu ve rengi karışık olma gibi anlamlarda kullanıldığı gibi, Cahilî dönemi yaşayıp İslâm geldikten sonra Müslüman olmuş ve bu dönemde de bir süre yaşamış kimseler için de kullanıldı.⁸ Arap şiir sanatı yönünden ise bu kelime, Cahilî dönemde yaşayıp o dönemin tarzında şiir inşad etmiş ve yaşadıkları toplumlarında sanatları kabul görmüş, İslâmın gelmesiyle bu dini kabul ederek Müslüman olmuş, Cahilî sanat geleneği üzerine yetişmiş olsalar bile, bu yeni dönemlerinde sanatları İslâm-dan etkilenmiş, şiirlerinde bu etkileri görülmüş şairlere ad olarak verilmektedir.⁹

Hassân b. Sâbit'in Şairliği:

İbn Sellâm (ö. 231/845) Hassân b. Sabit (ö. 54/674)'i şehir şairleri içinde değerlendirmiş ve şehir şairlerinin de en iyisi olarak kabul etmiştir.¹⁰ Hassân

6 T. S. Eliot, *Edebiyat Üzerine Düşünceler*, (trc. Sevim Kantarcıoğlu), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 1983, ss. 194-195.

7 İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Muslim, *eş-Şi'ru ve's-Su'arâ*, Dâru İhyâi'l-Ulûm, Beyrut 1994, 192; Ebû'l-Ferec el-İsfehâni, *Kitâbu'l-Eğâni*, I-XXIV, el-Hey'etu'l-Misriyyetu'l-'Amme li'l-Kitâb, 1992, IV, ss. 135-136; el-Merzubânî, Ebû 'Ubeydullah Muhammed b. 'İmrân b. Mûsa, *el-Muvaşşah, Meâhizu'l-'Ulemâ ale's-Su'arâ fi 'İddeti Envâin min Sinâ'ati's-Şi'r*. (thk: Ali Muhammed el-Becâvî), Nehzatu Misr, ts., 71; İzzuddin b. el-Esir Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed el-Cezerî, *Usdu'l-Gâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, I-VII, eş-Şa'b, Kahire 1970, II, 6; İbn Hacer, Şihâbuddin Ebû'l-Fadl Ahmed el-'Askelânî, *Tehzibu't-Tehzib*, I-VI, Dâru İhyâit-Turâsî'l-Arabî, Beyrut 1993, I, 471.

8 Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ er-Râzî, *es-Sâhibiyyu fi Fikhi'l-Lugati'l-Arabiyye ve Mesâilihâ ve Suneni'l-Arabi fi Kelâmihâ*, (thk. Ömer Fâruk et-Tabba'), Mektebetu'l-Meârif, Beyrut 1993, ss. 90-91; Yahya el-Cubürî, *Şi'ru'l-Muhadramin ve Eseru'l-İslâmî Fih*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut 1981, 53-56

9 Muhammed Tâhir Dervîş, *Hassân b. Sâbit*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1976, 75

10 el-Cumahi, 87.

b. Sâbit Medine'de doğmuş, yetmişmiş ve orada vefat etmiştir. Bir müddet Di-maşk'ta Gassânî saraylarında yaşamıştır.¹¹ Şehir şairi olması sebebiyle şiir-lerinde bedevî ve kabile yaşantısının yanında şehir hayatının, ahlâk ve zevk-lerinin de tasvirini yapmıştır.

Cahilî dönem Arapların sosyal yapılarında, ister bedevî isterse şehir (ha-darî) hayatı yaşasınlar, kabile yaşantısı ve asabiyeti geçerli olmuştur.¹² Bu sebeple bu şiirin temsil ettiği değerler, geneli itibariyle kabile değerleridir. Arap kabile hayatı, aynı soydan gelen insanların oluşturduğu erkek egemen-liğine dayanan bir yapıydı. Kabile başkanı orta yaşlı veya yaşlı bireyleri ara-sından kabile toplantısında seçilirdi. Başkanda cömertlik, kahramanlık, sa-bır, hilm, tevazu, güzel söz söyleme yeteneği gibi sıfatların olması aranırdı.¹³

Hassân b. Sâbit şiirlerinde Cahilî şiir yapısına bağlı kalmış, tema olarak Cahilî kültürü, gelenek ve göreneklerini ele almıştır. Bu durumla ilgili olarak kaynaklarda şu haber aktarılmıştır: "Müşrik şairleri ensar şairlerinden üçü hicvederdi: Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Revâha (ö. 8/629), Ka'b b. Malik (ö.50/670). Hassân ve Ka'b, müşrikleri Câhiliyet âdetleri üzerine hicveder, Abdullah b. Revâha ise onları küfürleri ile ayıplardı. Müşriklere o zaman Has-sân ve Ka'b'in sözleri daha ağır gelirdi, İbn Revâha'nın sözlerine aldurmazlar-dı. Müslüman olduklarında ve İslâmı anladıklarında onlara Abdullah b. Re-vâha'nın hicivleri daha ağır geldi."¹⁴ Hassân b. Sâbit'in şiir yapısı ile ilgili bu bilgiyi aktarmakla birlikte, onun ilk İslâm şairi olması sebebiyle şiirlerinde İslâmî motifleri işlediğini de görmekteyiz. Bunlara yeri geldikçe işaret edilmiş-tir. Ancak şunu da tekrar belirtmeliyiz ki, Cahilî Arap hayatında, övgü ve yer-giye konu olan çoğu değerlere İslâmî değerler sisteminde aynı yaklaşım gös-terilmiştir.

11 Hassân b. Sâbit'in hayatı ile ilgili olarak Türkiye'de çeşitli ilmi dergi ve ansiklopedilerde önem-li makaleler yayınlanmıştır. Örnek kabilinden şunları sayabiliriz: Ahmet Ateş, "Hassân" *İslâm Ansiklopedisi*, M.E.B. Basımevi, İstanbul 1977, V/1, ss. 343-347; Süleyman Tülücü, "Hassân b. Sâbit b. el-Munzir el-Ensârî" *İslâm Düşüncesi*, İstanbul 1967, yıl 1, sayı 4, ss. 250-252; Mehmet Türkmen, "Hassân b. Sâbit el-Ensârî, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Kay-seri, 1985, sayı 2, ss. 407-414; Bahattin Kök, "Hassân b. Sâbit'in Şiirleriyle İslâm'a Hizmetle-ri" *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, Erzurum 1986, sayı 6, ss. 123-139; Hüseyin El-mah, "Hassân b. Sâbit", *Türkiye Diyanet İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, İstanbul 1997, c. XVI, ss. 399-402; Abdurrahman Özdemir, "Peygamber Şairi Hassân b. Sâbit ve Divanı", *İSTEM, İslâm Sanat, Tarih, Edebiyat ve Musiki Dergisi*, yıl 2, sayı 4, 2004, ss. 201-218.

12 Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi Târihi'l-Arab Kable'l-İslâm*, I-X, Mecme'u'l-İlmi el-İrakî, Bağdat 1993, IV, 284, 314, 392.

13 Sa'd Zagli'l Abdullhamid, *Târihu'l-Arab Kable'l-İslâm*, Dâru'n-Nehza, Beyrut 1975, 307; Cevâd Ali, IV, 313, 350; V, 178; İbrahim Sarıçam, "Hz. Muhammed'in Peygamber olarak Gönderildiği Ortam", *Diyanet İlmi Dergi, Hz. Muhammed Özel Sayı*, Ankara 2000, 14.

14 el-İsfehânî, IV, 138; XVI, 231; İbn'u'l-Esir, IV, 488.

Hassân'ın şiirlerinde işlediği değerlere, çoğunluğu İslâmî dönem sonrası inşad edilmiş olan hiciv, nakiza, fahr ve medihlerinde rastlamaktayız.¹⁵ Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinden sonra müşrik şairlerin şiiri silah olarak kullanarak Müslümanların aleyhine olumsuz propagandaya girişmeleri üzerine Hz. Peygamber'in emri ile onların bu faaliyetine mukabil bir faaliyet başlatılmıştır. Hassân b. Sâbit, İslâmın değerlerine inanmayan müşrik şairlere kendi değerleri ile mukabelede bulunmuştur. Kabile toplumunun övgüye konu olan değeriyle onlara karşı övünmüş, yergiye konu olan değerleriyle onları yermiştir. Biz burada Hassân b. Sâbit'in övgü ve yergi için kullandığı değerleri şiirlerinden örnekler zikrederek göstermeye çalışacağız.

Hassân b. Sâbit'in şiirlerindeki değerleri üç ayrı bölüm içinde ele alacağız. Birinci bölümde kabile toplumunda övgüye konu olan değerleri, ikinci bölümde yergiye konu olan değerleri, üçüncü bölümde de, bir şehir şairi olarak, şehir hayatıyla ilgili değerleri göstermeye çalışacağız.

a) Övgüye Konu Olan Değerler:

Câhiliye döneminde tüm Arap kabilelerinin, "fezâilü'l-Arap: Arapların faziletleri" dediğimiz, muruvve (kavgada cesaret, felaket anında sabır, zayıf koruma), cömertlik, ahde vefa, misafirperverlik, kendilerine sığınanları himaye etme, komşuyu kollama, kanaatkârlık ve sabır gibi güzel âdetleri vardı.¹⁶ Bu güzel gelenek ve âdetler kabilesel hayat tarzını benimsemiş bedevî Arap toplumu içinde var olmuştu ve imkânları kıt, hayat şartları zor bir coğrafyanın bunların oluşup gelişmesinde önemli rolü vardı. Cahiliye şiiri bu döneme ait özelliklerin temsil edildiği en güzel yapıydı.

Cahili dönemde fertler kabile ile değer buldukları için kabile ile övünmek bu dönem şiirinde çok yaygındı. İslâm öncesinde kabilesi ile övünmek şairin vazgeçemediği temalardan biri idi. Hassân b. Sâbit daha genç bir şair iken 'Ukâz panayırında çadır kurup genç şairlerin şiirlerini dinleyen Nâbîga ez-Zubyânî'nin yanına gitti ve ona:

Annâ (Sa'lebe b. Amr Muzevkiya b. Mâu's-Semâ)'nın evlatlarıyla Muharrık (el-Hâris b. Amr Muzevkiya)'ın iki oğlunu doğurduk biz, **وَلَقَدْ بَنَى الْعَتَاوُ وَ ابْنَى مَحْرَقُ**
Dayı olarak ne saygın, oğul olarak ne değerliyiz bilseniz. **فَاكْرَمُ بِنَا عَلَا وَ اَكْرَمُ بِنَا اِيْمَا**
Kuşluk vaktinde parlayan çanaklarımız vardır bizim, **لَنَا الْجَوَانِحُ لِلشَّرِّ يَتَمَعْنَ بِالْمَعِي**
Kılıçlarımızdan kan damlar, zira kahramanlığımız azim. **وَ اَسْبَلْنَا يَتَمَرْنَ مِنْ لِحْدَةٍ تَمَا¹⁷**

beyitlerini okudu. Bu beyitlerini dinledikten sonra Nâbîga ona şöyle dedi:

15 Bu konularla ilgili olarak bkz.: Abdurrahman Özdemir, "Peygamber Şairi Hassân b. Sâbit ve Divanı", *İSTEM*, yıl 2, sayı 4, 2004, ss. 212-216.

16 İbrahim Sarıçam, ss. 20-21.

17 *Divânü Hassân b. Sâbit el-Ensârî*, (şrh. Yusuf İd), Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, 356. Bu iki beytin arasında dört beyit vardır.

"Sen şairsin, ancak tabaklarını ve kılıçlarını azalttın, dünyaya getirdiklerinle övündün, seni doğuranlarla övünmedin."¹⁸

Hassân b. Sâbit o dönem toplumunda ve şiir geleneğinde adet olduğu üzere kabilesi ile çok övünmüştür. Kabilesi ile övünme sadece Cahili dönem sanatı ile sınırlı kalmamış, İslâmî dönem sonrası şiiri içinde büyük bir ekseriyet teşkil etmiştir. Özellikle Medine döneminde müşrik şairleri ile girişilen atışmalarda, onlara cevap mahiyetinde, bu şiir türünü çok kullanmıştır.

Benû Temim Kabilesi,¹⁹ şairleri Zibrikan b. Bedr ile Hz. Peygamber'in huzuruna geldi ve huzurunda Zibrikan kabilesinin şanını anlattığı beyitler inşad etti. Bunun üzerine Hz. Peygamber Hassân'ı çağırtdı ve onlara cevap vermesini istedi. Hassân inşad ettiği şiirinde Kureyş'i ve soylu reislerini met-hetti.²⁰ Bu kabileler İslâmî kabul etmek için Medine'ye Hz. Peygamber'in yanına gelmekle birlikte soyları ile övünmeyi bırakmıyorlardı. Hz. Peygamber de bu övünmeyi terk etmeleri için onlara herhangi bir ikaz yapmıyordu.

Hassân b. Sâbit, kendisini ve kabilesini yeren şair ez-Zibe'râ'ya soyunu Kureyş'e sormasını istemiş ve şöyle demiştir:

*Kavmi içinde mevkii nedir Hassân'ın,
Aynı değıldir yeri, bilenle bunu soranın.
Doğru söyleseydi (Kureyş) bildirirdi size
Sahip olduğumuzu bir soya ki getirilmez dize.
Kavga esnasında savaşı ateşleyenleriz biz
Üzerimize şahlanmış atların toynakların tersyüz edenleriz.
Güzel fiilleri, miras malını infakı,
Şan ve şerefi devraldım ulu atalardan.
Diyetleri üstlenmeyi, köleleri azadı
İzzeti, muhteşem soyumda buldum.*

ما أصل حسن في الومة
وليس المشاة كالكابر
لو يستفون لا توتكم
بكا نور الصنبة للقاهر
والا متساجير عند الوغى
نزلت شبا الأبلغ القاهر
ورثت الفيل وبنك القناد
والصود من كابر كابر
وخلت الذابت ولفق اللناد
والعز في الصنبة للقاهر²¹

Hassân başka bir şiirinde kabilesi ile şöyle övünmüştür:

*Bir araya geldikleri meclislerde sayıp dökse kavimler,
Şan, şeref, yaptıkları ve yaşadıkları günler anlatılsa
birer birer
Görürsün bir haslet var bizi üstün kılar başkalara
Övündüğümüz vakit gelince bize mufaharette sıra.*

إذا التوتم عكروا مجدهم وفعالهم
وألمتهم عند القيام العناديم
وجنت لنا فضلا نقر لنا به
إذا ما اخبرنا كل بقو وهلاقم²²

18 el-Merzubânî, 69.

19 Arap Yarımadasında çok geniş hâkimiyeti ve nüfuzu olan bir kabileydi. Bahreyn bölgesinin idarecisi olan Munzir, Temim kabilesine mensuptu. Bu kabile, Mekke'de de etkiliydi. Nitekim Arafat'ta toplanan hacıların yerine getirecekleri dini mükelleften sorumluuydu. 'Ukâz panayırında hakemlik yapma yetkisi bu kabilenin tekelindeydi. Konu ile ilgili geniş bilgi için bkz.: Cevâd Ali, IV, ss. 525-534; Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, (trc. Salih Tuğ), İmaj Yayınları, Ankara 2003, I, ss. 389-394.

20 *Divânü Hassân b. Sâbit*, 232.

21 *Divânü Hassân b. Sâbit*, ss. 182-183; İhsân en-Nass, *Hassân b. Sâbit, Hayatuhu ve Şiiruhu*, Dâru'l-Fıkr, Dimaşk 1985, 221.

22 *Divânü Hassân b. Sâbit*, 278.

Kabile geleneğine göre kabilenin ileri gelen yaşlılarına saygı duyulur ve onların kararlarına itaat edilirdi. Bir kimse kendisinden yaşça veya mevki yönünden büyük kimseye ismiyle seslenmez, onu künyesi ile çağırırdı.²³ Hassân yaşlılara olan saygılarını şöyle dile getirmiştir:

*Emrine itaat ederiz ne vakit bir iş gösterirse yaşlımız,
İşler karışınca geliriz üstesinden etmeyiz "mız mız".
Kararda ve tatbikte ileri görüşlü sahib-i azim ve karar,
İçimizde basiretli biri varsa fikrinden döner çekinmez ona uyar
Büyüklerimizin şu hasletinden başka yoktur buna sebep,
Bizim için hayra öncü ve bayraktar bir model oldular hep.*

طَبِيعَ قَسَمِ الشَّيْخِ مَا إِذَا مِمَّا
لَأَمْرٍ وَلَا تَقْوَى إِذَا الْأَمْرُ أَعْضَلَا
لَهُ أَرْبَابُ فِي حَرَمِهِ وَقِيَامِهِ
لَنْ كَانَ مَلَأَ حَلَمَهُ الرَّأْيِ حُرْمَا
وَمَا ذَاكَ إِلَّا الْبِنَا جَعَلْتُمْ لَنَا
كَأَيُّرُنَا فِي لَوْكِنَ الْخَيْرِ أَوْلِيَا²⁴

Cahilî dönemde kabilenin reisine "koç" (kebs) derlerdi.²⁵ Bu adlandırmayı Hassân şiirinde kullanmıştır. Bir kasidesinde verdiği kavmin reisini süsülmüş koça benzetmiştir:

*Koçları süsülmüş ve kavmi paramparça dağılmış halde
geri kaçtı,
Saflarını toparlayıp birleştirmeden başka bir istikamete
yelken açtı.*

لَوَكْتُ لَطَبِيعَا كَيْتَشَهَا وَجُمُوعَهَا
لَبَدَتْ عَزِيمٌ مَا لَلَامُ مَسْتَوْفِيهَا²⁶

Hassân, kabile reisi olabilmek şu şartların arandığını belirtmiştir:

*Bizden bir reis öldüğünde, benzeri reis olur:
Hükümlanlıkta kolu güçlü, çok cömert,
Büyük işlere (savaş gibi) cevap verir, savaşa katılır,
Güvenilirdir, iyiliği çoktur ve saygı görür; hâsılı mert.*

إِذَا مَفَاتٌ مَنَا سَيِّدٌ سَادَ بِمَالِدِ
رَحِيْبٌ لَقَدْرَاعِ بِالْمَبَادِ حَسْبِمْ
بُحِيْبٌ إِلَى الْجَلِي وَيَحْتَضِرُ الْوَلِي
أَخْرَقَتْ نَزْدَانُ خَيْرًا وَيُكْرَمُ²⁷

Cahilî dönem bedevî Araplarının alışık oldukları lider, aklı ile diğer insanlardan üstün olduğu kabul edilen, soylu, herkesten güçlü ve kuvvetli, zorba, cesur, gücü ve kuvveti ile herkese boyun eğdiren bir tipti. Onlara göre kabile reisi, liderliği velayet yolu ile değil, kendi gücü ve kuvveti ile ele geçirirdi. Bu sebeple Ebû Bekir halife olunca bedevî Araplar İslâm dininden döndüler. Bu dönmelelerde onların içlerine İslâmın iyice yer etmemiş olması sebep olduğu gibi Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) gibi halim selim bir zatın verasete benzer bir usulle halifelige getirilmiş olması önemli bir faktördü.²⁸ Meşhur Cahilî şair el-Hutay'a (ö. 59/678) bu duruma tahammül edemediğini ve İslâm dininden dönüş sebebini şu şiirinde dile getirmiştir:

23 Cevâd Ali, V, 26.

24 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 334.

25 el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâhu Tâcu'l-Lugâ ve Sihâhu'l-Arabiyye*, I-VII, (thk. Abdulfafur Atâr), Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 1990, III, 1017.

26 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 291.

27 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 375.

28 *Divânu'l-Hutay'a*, (şrh. Ömer Farûk et-Tabba'), Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, Beyrut, ts., ss.10-11.

Aramızda iken Allah'ın elçisine itaat ettik
Ey Allah'ın kulları! Ebû Bekir'de ne var, hangi özellik?
Bekir'i varis bırakır ölümünden sonra öyle mi?
Bu vallahi beli kıran bir yük; söyleyin çekilir çile mi?

ألمنا رسولاً لله إذ كان نبينا
فيا لجداد الله ما لأبي بكر
أبوركها بكر! إذا مات بعد
وتك لعمر الله لسيمة الظهر²⁹

Bu şiirde geçen “Bekir'i varis bırakır ölümünden sonra öyle mi?” ifadesi Ebû Bekir'in halifelğe getirilişine bir kınamadır. Hz. Ebû Bekir halife olduğu zaman dinden dönenler şöyle diyorlardı: “Biz Ebu'l-Fasil (Hz. Ebû Bekir)'e itaat etmeyiz.” Araplarda “el-fasil”, annesinden ayrılan deve yavrusuna dendiği gibi bir reisin kabilesi içindeki alt tabakadan insanlarına da denirdi.³⁰ Hassân b. Sâbit bunun üzerine şu şiirini inşad etti:

Genç deve de (Ebû Bekir) ancak fasil gibidir, göreceksin
Fasil olması onun için ar değildir

مفكرك إلا كالفصيل وقد ترى
أن الفصيل عليه ليس بهار³¹

Hassân kabile reisliği için mertliğin önemli olduğunu belirtmiş ve kabilesinin cömertliğine vurgu yapmıştır:

İçimizde mertliği tebarüz edene veririz reislik payesi,
Her ne yoksul olsa da, kıtsa dahi sermayesi
Kapımızı çalıp gelince misafire ikramda bulunuruz biz,
Devenin semiz, sağlam ve gözdesini onun için keseriz.

نموذ ذا المال للقبول إذا تبتنا
مؤرجة فيها وإن كان حرجا
وإنما القري الخفيف، إن جاء طوقنا
من القشما ما أمسى صحبها مسلما³²

Cahili şiirde şahsî ve kabilesel övünmede en çok kullanılan temalar manevi değerlerdi.³³ Cesaret, kahramanlık, cömertlik, köklü bir soya mensubiyet, komşuyu gözetme, düşküne yardım elini uzatma, yeri gelince şefkat ve merhamet gösterme, ahde vefa en çok zikredilen temalardı. Bunun yanında kabilenin kalabalık oluşu, süvarilerinin çok ve güçlü oluşu, savaşlarda başka kabileleri yenmeleri övünç kaynağı idi. Hassân bu değerleri kendisi, ailesi ve kabilesi için çok kullanmıştır:

Eğer kavimlere sorarsan benim soyum sopum,
Ben kökenlerin kendisine dayandığı bir asla mensubum.
Sakr b. Selmâ (en-Nu'mân b. el-Munzir)'yı ziyaret
şerefine nail biriğim ben,
Onun yanında vardı Ubeyy, Nu'mân, Amr ve Vâfid³⁴
Sumeyha gününde insanların hatibi büyükbabam,
Hind'in oğlu Mut'imu't-tayr Hâlid'dir diye bilinir amcam.

إن ثمتلى الأكرم علي قبلي
إني متكبر قلمي إليه المحقق
لذا الزائر للعتق بن سلمى، وعنده
لبي ونعمان وصرو ووالد
وجدي خطيب الناس يوم مئجج
وصي لي هدم طليم الطير حلف

29 el-İsfehâni, I, 157; *Divânu'l-Hutay'a*, 92.

30 el-Cevherî, V, 1791; İbn Manzûr, Muhammed b. Mukerrem b. Ali b. Ahmed b. Habka el-Ensârî, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Dâru Sâdir, Beyrut 1990, XI, 522.

31 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 197.

32 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 356; el-Merzûbânî, 69.

33 Cevâd Ali, IV, 587.

34 Bu kişiler Numân b. Munzir'e esir düşmüş Medinelilerdi. Nu'man, Hassân'ın isteği üzerine onları serbest bıraktı. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 116, dipnot (4).

*Bizdendir kavmin maktulü şehit Evs b. Sâbit
Savaşlar şanına şan kattı, kıldı şerefın zait.
Ne komşusuna ezaya yol verir bizden biri
Ne de caiz görür uhdesindeki ona karşı tahkiri.
Komşu hakkını bir emanet görürüz zira
Bizden ahbine bağlı saygın olan kanat gerer onlara.
Her insanın kendisini tanıdıkları bir nişanesi var,
Bizim nişanımız da ölümsüz kafiyeler, uyaklar.*

ومنا قتلوا للشهيد أومن بن ثابت
تهدينا وأسلمى الكفر مدة لمشاهد
لما أخذنا بمنتهى لجاره
إنأوه ولا مزر به وهو حقا
لأننا نرى حق الجوار لمائة
ويحفظه منا لكرم التعاد
كلنا فليس ميمم يفره
ويستأقونا لقرافي الأولى³⁵

Hassân misafire ikram konusunda kavmi ile çok övünmüştür:

*İşte onlar kavmimdir, soracak olursan eğer
Kapıların ne gün çalsa misafir, durmaz ikram eder.
Tencereleri büyüktür, imkânları geniş zira
Pişirirler içlerinde develeri ki hörgüçleri devasa.
Zenginlikte dostlarına yardım ederler,
Korurlar onları zulme uğrarlarsa eğer.*

أولئك قومي، فإن تنلني
كرام، إذا لستيف يوما لقم
عظام الثور لأيسرهم
يتكبرون فيها لفسن الستم
يولسون مولا لم لي للنظي
ويصون جارهم بن ظلم³⁶

Hassân İslâmî dönemde de kavmi ile çok övünmüştür; ancak Cahilî dönemden farklı olarak bu övünmesine dinî anlamlar katmıştır. “Ensar” sıfatı almaları, cihat yapmaları, savaşlarda sabır ve metanet göstermeleri, kılıçlarının keskin, savaş ehli oluşları kabilesinin övülmeye değer hasletleridir:

*Hidayet dinine yardımlarından Allah onlara “Ensar” dedi,
Orta yaşlı savaş dulları ortamı kızıştırırken buna rağbet
etmedi.*

سأهم الله أنصرا للصرم
دين الهدى، وعوان الحربو شمتعير³⁷

*Allah yolunda cihat ederek sabırla belalara katlandılar,
Ne harpten korkup kaçtılar geri, ne de ondan usandılar.
İnsanlar birleşti bize düşmanlıkta vermek için darlık,
Elimizde yokken kılıç, temren ve silahlardan özge varlık.
Savaş meydanından usanmaz meclis ve yaranımız,
Alevince savaş ateşi, ona daha bir ateş katarız.
Sayemizde kaç kez eli boş döndü Bedir’den nifak ehli,
Sayemizde indirildi üzerimize zafer ve nusret-i ilâhî.
Savaş günü askerindik Uhud’un alt eteklerinde,
Mudar’ın böbürlenerek gruplarını oluşturduğu günde.
Geşemedik, korkmadık, kavmin ekserisi tökezlerken,
Bir tek aksayan görmediler tanımadılar bizim içimizden.*

وجاهدوا في سبيل الله واحترقوا
للثابتوا لما خلوا ولا حنبروا
وقلمن ألبه حليتا ثم ليس لنا
إلا السيوف ولطراف الفقا وزر
ولا نهر جندبة الحربو حجلونا
ونحن حين ظفنى نازها سقر
وكم رتنا بئر دون ما طلتوا
أهل القلق ولينا لنزل للظنر
ونحن جنتك يوم النصف من أحو
إذ حرت بطرا أدياها ستر
لما ولينا وما خمتا وما حتروا
منا جتار وجلن التوم قد حتروا³⁷

Hassân kavminin cesaretini anlatırken onları aslanlara benzetmiştir:

*Etrafınızı kuşatır Neccâr oğullarından bir kavim
Orman aslanları gibi, meskenleri inlerde mukim*

طيف بك من الجدار قوم
كلمن للهابو، تنكلمها السرين³⁸

35 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 116-117.

36 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 357-358.

37 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 185-186.

38 Divânu Hassân b. Sâbit, 417.

Hassân b. Sâbit'in Hazrec kabilesine mensup olması onun için övünç kaynağı olmakla birlikte Hz. Peygamber'in dayılarının kendi kabilesinden olması övüncüne övünç katmış, onu "kendilerinin doğurduğu"nu söylemiştir:

*Onu biz doğurmuştuk, kabri de bizde hatta
Bize olan nimetinin fazlalığı inkâr edilemez vüs'atta*

ولقد وأنكناه وإلينا البرء
والفتول بسميته بنا لم نجتر³⁹

Bir başka şiirinde aynı temayı tekrar etmiştir:

*Kureyş'ten onların ulusunu doğurduk biz
Hâşim Oğullarından hayır elçisini dünyaya getirenleriz.*

ولعن وأنكنا من قرشي ضلوتها
ولننا لبيء الخير من آل هاشم⁴⁰

Hassân'ın şiirlerinde kabilesi adına bir diğer övünç kaynağı, esirleri esaretten kurtarmalarıdır:

*Nice esirleri karşılıksız salıverdik, sahipken
Hem de perçemlerini kesmeden*

كم من أسير الكفاة بلا ثمن
وغير ناصية كنا مواليها⁴¹

Arap kabileleri içinde kılıçlarının keskinliği, atlarının çokluğu ve çevikliği ile övünmek yaygındı. Hassân b. Sâbit, Hendek Savaşında mübareze için öne çıkan, Araplar arasında cesareti ile meşhur Amr b. Abd Vudd için yazdığı şiirinde kılıçlarının şöhretinden ve atlarının güçlü oluşundan bahsetmiş ve ona şöyle seslenmiştir:

*Kılıçlarımızı sıyrılmış buldun kınından
Atlarımızı da ele geçirilemez küheylan.*

ولقد وجئت سبورنا مشهوره
ولقد وجئت جيلانا لم تقصر⁴²

Hassân şiirlerinde Hint kılıçlarını çok kullanmıştır. Kimi zaman kabilesinin ve Müslümanların kılıçlarını Hint kılıçlarına benzetmiş kimi zaman da yüzlerdeki aydınlığı Hint kılıcının parlaklığına benzetmiştir. Bir şiirinde "Yüzleri Hint kılıçları gibi gençlerin içinde"⁴³ der. Bu bize o dönemde Hint kılıçlarının çok makbul olduğunu göstermektedir.

Süvariler kabilenin övünç kaynağı idi. Çünkü savaşlarda kabileyi korur ve savunurdu. Kabileler süvarileri ile övünürlerdi. Bir kabilede süvarinin çokluğu onların gücünü gösterirdi. Şairler de söz süvarisiydiler. İnsanları gayrete getirir, duygularını coştururlardı.⁴⁴ Cahilî dönemde insanlar, şairlerin cinleri

39 İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, I-IV, (thk Mustafa es-Saka, İbrahim el-Ebyârî, Abdülhafiz Şelebi), el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, ts., IV, ss. 669-670; İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî', *et-Tabakâtü'l-Kubrâ*, I-IX, Dâru Sâdir, Beyrut 1985, II, ss. 322-323; *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 99-102.

40 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 371.

41 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 425.

42 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 177.

43 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 241.

44 Cevâd Ali, V, 387.

olduğuna ve şiirleri onlara cinlerin söylediğine inanırlardı. Şair bir bakıma gaiple desteklenen kişi olarak görülürdü. Kur'an'ın şiir, Hz. Muhammed'in de şair olmadığını belirten ayetler insanların bu düşüncesini gidermek için nazil olmuştu. Hassân kendisinin bir cinni olduğunu söylemiştir.

*Cin kavminden kardeşim el-Basîr'dir,
Sözü dokuduğunda en güzel sanatla dokur, incedir.*

والخي من الجن البصير، إذا
حالك الكلام بأحسن العيزر⁴⁵

Cin ile ilgili olarak yine şöyle demiştir:

*Benim Şeysabanoğulları'ndan (Cin kabilesi) bir
arkadaşım var
Bazen ben söylerim, bazen o söyler*

ولبي صلوبة من بني القيسية
لغزوا أقول وطورا هرة⁴⁶

Hassân şiirdeki gücüne bakarak dilini hicivlerinde kimi zaman kılıca kimi zaman da dağlama mührüne benzetmiştir:

*Nesebim saygınlar içinde asildir, diliminse
Hicivleri, her yönünü dağlar kaplanmak isteyen her kimse⁴⁷*

نسبي أسول في الكرام ومنودي
تكوي مواسمه جنوب المصطفى⁴⁷

Bir başka şiirinde dilini kılıçtan üstün tutmuştur:

*Hem dilim hem de kılıcım keskindir benim,
Kılıcın ulaşmadığı yere erişir dilim.*

لساني وميبي صلوان كلامي
ويبلغ ما لا يبلغ السيف منودي⁴⁸

Cahilî dönemde cömertlik, akraba ve ayaline bakma en çok övünülen değerlerdendi. Hassân bu iki değerle çok övünmüştür:

*Cömertçe infak eder, harcarım az olsa da malım benim,
Bu çabaya karşı övgüyü hak ediyor bükülse dahi belim.
Bakıma muhtaç sair fertlerle çoğaltırım ailemi, artar
nüfusu,
Kendimi hasret bırakırım içmeye bir yudum berrak ve
soğuk su.*

وزن الله ما للول الجذ به
وإن يفتصر عودي على للجهد فخصر
لكثر أهلي من حبال سواه
ولعوي على للماء القراح المبرور⁴⁸

*Bulduğumu götürür veririm,
Rüzgârlı gecede ateşimi yakana "yak" derim.
Ben, hüzünlüye çokça merhaba derim,
Hoş geldin diye, beklenmeksizin yoldan gelene.
Ben ki cömertliğin davetine her vakit ederim icabet,
Şimşegi çakan bulut içindeki yağmura veririm hareket.*

ولبي لمصطوما وجدت وقتل
لمؤقت ناري ليلة الريح أوقد
وإنى لقوال لذي البتة مرحبا
وأهلا لينا ما جاء من خير مرشد
ولبي لذي عرسي القوي
ولضرب بيض العرسي الموقد⁴⁹

45 *Divânü Hassân b. Sâbit*, 161.

46 *Divânü Hassân b. Sâbit*, 423.

47 *Divânü Hassân b. Sâbit*, 293; İhsân en-Nass, 161.

48 İbn Hişâm, IV, ss. 424; el-Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetu'l-Edeb ve Lubbu Lubâbi Li-sâni'l-Arab*, I-XII, (thk. Abdusselâm Muhammed Harun), Mektebetu'l-Hancı, Kahire 1989, IX, 231-232; el-İsfehânî, IV, 164. *Divânü Hassân b. Sâbit*, 122; İhsân en-Nass, 162.

49 *Divânü Hassân b. Sâbit*, s. 122-123; İhsân en-Nass, 163.

“Ben veririm” (إني أعطي) kelimeleriyle başlayan beyitte Hassân, bir Cahili Arap adetine işaretle bulunmuştur. Araplar cömertlikle övünmeyi çok severlerdi. Cömertliğin belirtisi de tencerelerdi. Eski Araplar ikamet ettikleri çadırlarına yakın biraz yüksekte kalan tepeciklere ateş yakarlardı. Bu ateş, oradan geçen veya onu görenler için bu çadıra misafir olabilecekleri veya bu evde misafirlere yemek hazır olduğu anlamına gelirdi. Bu ateşi özellikle soğuk, çok karanlık, rüzgârlı gecelerde yakarlardı. Ateşte de tencereler olurdu ve buna “nâru'l-kirâ” denirdi. Hassân bu beytinde bu âdete işaret etmiştir.⁵⁰

Cahilî dönemde şairler için bir diğer övünme kaynağı mertlik ve asaletti. Hiciv bağlamında bu vasıflar kişilerden soyutlanırdı. Hassân b. Sâbit, şair en-Necâşî'nin kavmi olan Benû Himâs'ı içlerinde mert ve asil kişinin olmadığını söyleyerek hicvetmiştir:

*Ey Benû Himâs! İçinizde yok mudur asil?
Mertlik zaten el-Himâs'ta azdır, böyledir o nesil.*

أبني الجماس! أين منكم منجد
إن الثروة في فجماس قليل⁵¹

Hassân b. Sâbit Müslüman olduktan sonra Hz. Muhammed (A.S)'i övdüğü birçok şiirler inşad etti. Bu övgülerinde genellikle onun dinî vasıflarını kullandı. Ebû Sufyân b. el-Hâris b. Abdi'l-Muttalib (ö. 20/641)'e yazdığı hicviyesinde Hz. Peygamber'i methetti:

*Hicvettin Mübarek, iyilik ve doğruluk timsalini
Mizacı vefa üzerine kurulu Allah'ın emini*

هجوته مباركاً يراً حكيماً
أمين الله شيمته الوفاء⁵²

Başka bir methiyesinde onun için yine şöyle demiştir:

*Senden iyisini gözlerim asla görmedi
Senden güzeline kadınlar doğurmadı
Her türlü ayıptan arınmış olarak yaratıldın
Sanki sen istediğin gibi yaratıldın*

وأحمدن ملك لم تر أظ جنياً
ولجملم منك لم تلد للنساء
خلقت نبياً من كل عيب
كأنك قد خلقت كما تشاء⁵³

Hassân, kabilesinin Hz. Peygamber'e canları ve malları ile yardım etmeleri ile iftihar etmiştir:

*Büyük kısmını ona feda ettik mal sevgisini aştık,
Savaşta canlarımızı, mallarımızı onunla paylaştık.*

بنقنا له الأموال من جلة مالنا
وأنفنا عند الوغى والتضيق⁵⁴

Bedir şehitleri için yaktığı ağıtta, onları, ahitlerinde vefakâr ve Hz. Peygamber'e itaat etmeleri ile övmüştür:

50 Cevâd Ali, V, 68; Rabia Ebî Fâdil, 61.

51 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 340.

52 İbn Hişâm, IV, ss. 421-424; el-Bağdâdî, IX, ss. 231-232; *Divânu Hassân b. Sâbit*, 18.

53 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 19.

54 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 428.

Bedir günü Resul'e itaat ettiler hep birden, üzerlerinde
Ecel gölgeleri ve parıldaayan kılıçlar varken.
Çağırıldı, hemen yürekte ona icabet ettiler o anda,
Hepsi de her durumda ona itaatkâr ve kulakları onda,
(Şekillerini) Değiştirmediler, hep birlikte geldiler
Ecele meydan okur ancak onlar gibi cengâver.
Onların beklentisi ondan şefaattî zira
Nebilerden başka şefaattî yoktu onlara.

ولما يوم بدر الرسول ولوا
ظلال المنيا والسيف اللوامع
ذما فأجابه بحق وكظم
مطوب له في كل أمر وسلمع
فما بنوا حتى ثاقوا جماعة
ولا يفتلح الأجل إلا المصلح
لأنهم يرجون منه شفاة
إنما لم يكن إلا اللين شاع⁵⁵

Hassân, soylu ve dindar insanları dost edinme tavsiyesinde bulunmuştur:

İyi gün dostu çoktur bolluk devrinin,
Dostu azdır oysa çile ve yoksulluk devrinin.
Dost görünenin dostluğu seni aldatmasın asla,
Seni yalnız bırakır, dostluk etmez başına gelirse belâ.
Her bir kardeş ben vefakârım der,
Ancak söylediğini yapmaz, yüzüstü kor gider.
Yalnız bunun dışında bir dost ki asil ve dindar,
Sözünde durur, söylediğini ziyadesiyle yapar

لولا الرخاء لم كثير
ولكن في اليلام قليل
فلا تخربك خلقه من الرخي
فما لك عند نازبة خليل
وكل أبع يقول لنا ولي
ولكن ليس يفعل ما يقول
سوى خلقه له حسنة ودين
لذلك لما يقول هو القبول⁵⁶

Araplarda hayâ ve iffet övülen değerdi, bu daha sonra İslâm inancı ile kuvvetlendi. Bunun yanında başa gelen olaylara sabır da takdir toplardı. Hassân bununla ilgili olarak şöyle demiştir:

Ne mal unutturur iffetimi ve hayâmı,
Ne de zamanın olayları köreltir eğemi.

للا للمال يفسد حياي و عي
ولا وقصدت الدهر بتلن ميزدي⁵⁷

Hassân b. Sâbit, ahlâklı, dürüst bir kadın için geçerli olan değerleri Hz. Aişe'yi örnek alarak şöyle tasvir etmiştir:

Allah şahittir ki seni şöyle bilip tanıdım ben:
İffetli, içinde bozukluk olmayan mü'minelerden.
Namuslu, vakur yürüyüşlü, komşusunu doyuran,
Saf, masum kadınların etlerinden aç olan (yani gıybet,
iftira ve dedikodular ile onların etlerini yememiş)

عالمها، والله الصديق، عيلة
من المؤمنات غير ذات خراب
حصاناً رزاناً للرجل، يفتن جارها
وئصنح غرتي من لوم القوال⁵⁸

Hassân'ın kadın tasvirleri de o zamanki erkeklerin beğendikleri kadın tipini yansıtır. Şiirlerinde beğeni ile bahsettiği kadın tipi, büyük kalçalı, ince belli, uzun boylu ve uysaldır:

Kalçaları kalkık, sıkı ve boyutları denk,
İffetli, ağırdan ve edalı iki yanı yek ahenk.

لحج الحنيفة بوسنها متخذ
بلهاة غير وتيدكو الأهم

55 Divânu Hassân b. Sâbit, 238.

56 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 320-321; İhsân en-Nass, 279.

57 Divânu Hassân, ss. 122-123; İhsân en-Nass, ss. 162-163.

58 Divânu Hassân b. Sâbit, 321.

Bir kalça üzerine kurulmuş ki etine dolgun,
Oturunca taşar esvaptan rengi mermerdir onun.

بُنيت على قطن لجم كانه
أعنى إذا حدث مدالارغم⁵⁹

Huneyn Seferi için söylediklerinde de benzer ifadeler vardır:

Vecd duyarak Şa'sâ'ya ki o, ince ruhlı, parlak tenli bir cariye
İnce belli, onda ne bir leke var ne de eğrilik ve bükülme

وَجَدْتُ بِشَطَاءٍ إِذْ شَطَاءَ بَهْكَةٍ
هَيْفَاءَ لَا تَدْنُ لَهَا وَلَا تَحْوَرُ⁶⁰

b) Yergiyeye Konu Olan Değerler:

Cahiliye dönemi Arap kabilelerinin “fezâilü'l-Arap/Arapların faziletleri” dediğimiz güzel gelenek görenekleri, ahlâkî erdemleri olduğu gibi “mesâlibü'l-Arab/Arapların ayıp, çirkin davranışları” dediğimiz kibir, gasp, içki, fuhuş, kumar, intikam arzusu, faiz, hırsızlık, kan dökme, yetim malı yeme gibi olumsuz, kendi aralarında da yergiyeye konu olan ahlâkî davranışları vardı.⁶¹ Kabileleri veya birbirlerini yererken bu sıfatlardan bazılarını karşı tarafa yakıştırır onurlarını kırmaya çalışırlardı. Hassân b. Sâbit bu yergilerinin çoğunu Müslümanlarla müşrikler arasında cereyan eden savaşlar esnasında Mekkeli müşrikler için kullandı.

Cahilî şiirde gerçek hiciv, şairin hicvettiği kişiden insanlık değerlerini, onurunu, ahlâkî erdemleri soyutlaması ile yapılırdı; hasmından övülen değerleri soyutladıktan sonra, onun kusurlarını, kötü huylarını, insanlar arasındaki kötü şöhretini anlatırdı. Şairin, kabile toplumu içinde geçerli olan olumlu değerlerle hasmının arasında ayırması, onu kavminden soyutlayarak nesepsiz, kabilesiz ölü bir varlık gibi ortada bırakma anlamına gelirdi. Bu tür adamlara “laîn, tarîd” denirdi.⁶² Hicivlerde işlenen değerlerle kabile veya kişilerin kötü bir otobiyografisi çizilir, tarihleri yazılırdı.

Huzeyl kabilesi, Hz. Peygamber'in yanına geldi; Müslüman olmak istediklerini ancak kendilerine zinanın serbest olmasını istediler, bu istekleri kabul görmedi. Hassân onların bu çirkin isteklerini şiirinde alay konusu yaparak ebedileştirdi:

Huzeyl istedi Allah'ın elçisinden fuhşa serbestiyet,
Sapıkça bir talepti isteği, yoktu zerre isabet.

سألت خزيم بن رسول الله للنسبة
خانت خزيم بما جاءت ولم تصيب⁶³

59 *Divânü Hassân b. Sâbit*, ss. 344-345; İhsân en-Nass, 274. Araplar uzun boyu över, kısa boyu yererdi. Bkz.: el-Muberrid, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezid, *el-Kâmil*, I-X, (thk. Muhammed Ahmed ed-Dâli), Muessese er-Risâle, Beyrut 1993, I, 123.

60 *Divânü Hassân b. Sâbit*, ss. 184-185; İhsân en-Nass, 275.

61 İbrahim Sarçam, ss. 20-21.

62 Mustafa Sadık er-Râfi'i, *Târîhu Âdâbi'l-Arab*, I-III, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, Beyrut 1974, III, ss. 81-82; Cevâd Ali, IV, 410; Muhammed Abdulmun'im el-Hafaci, *el-Hayatu'l-Edebiyye fil-'Asri'l-Cahili*, Dâru'l-Cil, Beyrut 1992, 313.

63 *Divânü Hassân b. Sâbit*,. 61.

el-Muberrid'in "el-Kâmil" adlı eserinden öğrendiğimize göre bu olayın ce-
reyan edişinden birkaç asır geçtikten sonra Huzeyl Kabilesinden birisi kabi-
lesi ile övünmek istemiş, karşısındaki ona, "Allah'ın elçisinden size zinayı he-
lal etmesini istediniz!" diyerek övünmesini kınamıştır.⁶⁴

Velid b. Mugîre (ö. m. 622), Hz. Muhammed'e peygamberlik görevi verilince
bunu hazmedemedi ve Kur'an'da belirtildiği gibi⁶⁵ "Mekke ve Taif'in uluları
dururken ona mı peygamberlik verilecek" diye inkâr yoluna gitti. Hassân b.
Sâbit onun bu kibirliliğini boşa çıkarmak için Araplar arasında övülen değer-
lerden olan büyük kabilelerin ileri gelenlerinin çocukları olma, asil bir kabile-
ye mensup olma değerlerini ondan soyutladı. Kendisinin Kureyş kabilesinden
değil de Kinâne kabilesinin bir kolu olan Benû Şic'e ait olduğunu söyledi:

*Doğurmadı sizi Benî Esed kavmine ait ulular,
Ne Husays (İbn Amr Ebû Sehm), ne Teym (İbn Murre)
ne de Amr (İbn Mahzûm)
Ne Adıyy b. Ka'b ki onların okları
Hint kılıçları gibidir, ne adi ne de pash
Sen yüreksiz bir demircinin kölesisin
Alçaklık ve zafiyetin olduğu Şic' halkından birisin
Şic' (Kabilesi)'de doğduğunuz oldu belli
Aydın doğduğu yerin açığa çıkması misali*

مَا وَلَدْتُمْ قُرُومَ مِنْ بَنِي أَسَدٍ
وَلَا حُسَيْنَ وَلَا تَيْمَ وَلَا عَمْرَ
وَلَا أَدِيَّ بْنَ كَعْبٍ إِنَّ سَيْفَهَا
كَفَيْتُهَا لِي لَا رَيْبَ وَلَا ذُرَّ
وَأَنْتَ حَبْلُ الْبَقْلِ لَا فَرْوَةَ لَهُ
مِنْ آلِ شَيْعٍ هُنَاكَ الْوَدْمُ وَالخُورُ
وَقَدْ بُدِّئْتَ لِي شَيْعٌ وَلَا تَكُ
كَمَا تَقُولُ أَيْ يَطْلَعُ لِلْقَمَرِ كَمَا

Hassân, Velid b. Mugîre için yazdığı başka hicviyelerinde onun, Arap ol-
mayan ataya sahip, annesi Habeşli zenci, babası demirci olma özelliklerini
tekrar etti:

*Sak'ab, babanın babası, bir demirci
Bir şekilde asil firkalar içine girdi adi.
Siyah Hubâşe (Velid b. Mugîre'nin annesi)'nin say soyunu
Her soylu ve saygıdeğere sual eyle sorunu.
el-Mugîre diye isimlendiriyorsunuz, bu zulümdür
Eski adı Deysem unutuluyor, bu ne yanlış hükümdür.*

وَصَدَّقْتُ وَالَّذِي أَلْبَيْكَ قَوْلُ
الَّذِي حَلَّ لِي شَيْعُ الْأُرُومِ
وَيَطْلَعُ لِلْحَبَابَةِ الْعُودِيَّ حَذَّ
وَسَائِلَ كُلِّ ذِي حَنْبٍ كَرِيمٍ
لُحْمُونَ الْمُشِيرَةَ وَهُوَ ظَلَمٌ
وَيَقْتَسِمُ دَيْعَمَ الْإِسْمِ لِلْقَدِيمِ⁶⁷

Hassân Velid b. Mugîre'ye şöyle seslenmiştir:

*Övünme! Eskiden ağır gelmişti sana
Benzerlikler Hâm oğullarına.*

لَا تَقْرَ وَوَقَدْ طَابَتْ قَدِيمًا
عَلَيْكَ مَتَابَهَةٌ مِنْ آلِ حَامٍ⁶⁸

64 el-Muberrid, II, 627.

65 Zuhur Suresi/43, 31.

66 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 199; Benû Şic', Kinâne Kabilesinin bir koludur. Kabile şeceresi şöyle-
dir: Benû Şic' b. 'Âmir b. Leys b. Bekr b. Abdi Menat b. Huzeyme b. Mudrike b. İlyas b. Mudar
b. Nizâr. Kelb Kabilesinin içinde de Benû Şic' adlı bir kol vardı. Bkz.: İbn Manzûr, VIII, 175; Ömer
Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Kabâil'l-Arab el-Kadîme ve'l-Hadise*, I-V, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut
1994, II, 582.

67 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 393, 394, 398. Velid b. Mugîre'ye Deysem b. Sak'ab denirdi. Sak'ab,
Rum asıllı bir köle idi. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 393, dipnot (1).

68 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 395. Nuh'un oğlu Hâm'ın zencilerin atası kabul edilmesinden kinaye
olarak söylemiştir. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 395, dipnot (3).

Hassân, Velid b. Mugîre'yi Kureyş kabilesinden soyutladıktan sonra onunun incitmek için onu deve çobanı olarak vasıflandırmıştır:

*Sen, İbn Mugîre çobansın, güdersin deve,
Süt kabı iz bıraktırdı senin boynunda ipe.
Kureyş'in uluları sayıldığı vakit
Soyağacımız altında buluşur sürüyle it.*

وَأَتَتْ ابْنَ الْمُغِيرَةَ حَيْثُ تَوَلَّى
قَدْ لَدَّبَ حَتَّى عَلِقَتْهُ الْوَيْطَابُ
إِذَا خُذَ الْأَطْيَابُ مِنَ الْوَيْطَابِ
ثَلَاثَةَ نَوَاحٍ بِسَيْتِكُمْ كَلَابِ

Hassân b. Sâbit'in Velid b. Mugîre'ye yaptığı eleştirilerini burada aktarmakla birlikte Velid b. Mugîre'nin bazı olumlu özelliklerine de işaret etmemiz gerekir. Velid b. Mugîre, Cahiliye döneminde çeşitli meselelerde hükmü sorulan hâkimlerdendi. Rivayete göre Cahili dönemde hırsızın elinin kesilmesine ilk hükmeden kişi Velid b. Mugîre, başka bir rivayette de Abdulmuttalib (ö. m. 577)'di. Velid b. Mugîre Cahili dönemde verdiği hükümlerle insanların takdirini kazanmış biriydi.⁷⁰ Ancak bu takdir edilme onu gurura sevk etti, iman etmekten alıkoydu.

Hassân b. Sâbit Kureyş'in gururunu kırmak için, onların zenginlikten kaynaklanan şatafatlarını nasıl ayaklar altına aldıklarını dile getirmiştir. Cahili dönemde başa takılan sarık, giyilen elbiseler zenginlik ve sınıf belirtme aracıydı. Zenginler, uzun geniş kumaştan sarıkları başlarına dolarlar, yerlerde sürünecek kadar uzun elbiseler giyerlerdi. Elbisenin yerde sürünmesi, övünme vesilesiydi. Buna mukabil fakirler üstlerini örtecek elbise bulamazlardı.⁷¹ Hassân, Kureyş'in bu gururunu şöyle incitmiştir:

*Onlardan her bir başı kestik,
Böbürlenerek elbisesini yerlerde sürüyen her lideri öldürdük.*

قَتَلْنَا كُلَّ رَأْسٍ مِنْهُمْ
وَقَتَلْنَا كُلَّ جُحْجُوحٍ رَمَلٍ

Kureyş kabilesi, sıcak suyun içine un atıp karıştırır, lapa gibi biraz koyulaşınca ona hurmayı bandırarak yerlerdi.⁷³ Cahili dönemde Kureyş'in yaptığı "sehîne" adını verdikleri bu yemekleri onların lakabı oldu ve bununla anılırlardı. Medine halkı Kureyş'i bu yiyecekleri ile ayıplardı. Hassân Uhut harbi ile ilgili olarak inşad ettiği şiirinde kendi kabilesinin Hz. Peygamber'e yardımını zikretti, Kureyş'i de "sehîne" lakabı ile seslenerek hicvetti:

Allah'ın elçisinin önünde onu yalnız bırakıp kaçmadılar

أَمَّامٌ رَسُولُ اللَّهِ لَا يَخْتَلُونَ

69 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 60-61.

70 Cevâd Ali, V, 649.

71 Cevâd Ali, V, 49.

72 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 287.

73 İbn Hişâm, III, 262, dipnot (1).

*Onların Allah katından yardımcısı ve şefaataçısı vardır
Onlar vefalı oldular, ey Sehîne siz Rabbinizi inkâr ederken
İsyan eden bir kulla itaat eden bir kul denk değildir*

لَهُمْ نَصِيرٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَتَقِيحٌ
وَقَوْلًا بِذِكْرِكُمْ يَا مَنْحِينُ، نَرْتَكُم
وَلَا يَنْكُرِي حَتَّى حَسَسِي وَمَطْلُحٌ⁷⁴

Cahiliye döneminde köleler hayvanlarla aynı değerde görülürdü. Bu sebeple Araplardan birinin soyu içinde kölelikten gelme atası varsa, bu onun için büyük bir ar oluştururdu. Eğer o kişi kabilesi içinde önemli bir mevkide ise, karşı kabilelerin şairleri onun bu arını dile getirirlerdi. Hassân b. Sâbit hicretten sonra cereyan eden Mekkeli ve Medinelî şairlerin karşılıklı atışmalarında Mekke'nin ulularını köle ataya sahip olmaları ile çok ayıpladı. el-Hâris b. Hişâm b. el-Mugîre'yi (ö. 18/639), annesinin bir köle kızı olduğunu söyleyerek hicvetti. el-Hâris'in annesi Esmâ binti Muhribe binti 'Ukâb'dır; 'Ukâb, Benû Taglib Kabilesinin kölesiydi.

*Sen değerli bir asla (cevhere) sahip olsaydın, gösterirdin
ona uygun cesaret
Ancak 'Ukab'ın oğlunun cevheri(nden ne olur)?
Kim verir ona kıymet*

لَوْ كُنْتَ ضَرْبَهُ خَيْرَةً أَبْتَلَيْتَهَا

حَسَسِي، وَلَكِنْ ضَرْبَهُ بِنِ عَقْلِي⁷⁵

Başka bir şiirinde el-Hâris b. Hişâm'ın annesi için yine şöyle dedi:

*Annenin soylu Arap atların asaletin bozan
Bir yük katırı olması kötülüğünü etmekte ayan*

وَأَبْنُ الْأَمَلَةِ أَنْ أَمَكُ لَمْ تَكُنْ
إِلَّا لِشَرِّ مَقَالِمِ الْأَحْرَابِ⁷⁶

Hassân, el-Hâris b. Hişâm'ın de anne tarafından soyunu diline çok dolamıştır:

*Teyzelerin var ya! Bilirsin hangi mevkide onlar!
Gerçeği ancak ve ancak akli olanlar anlar,
el-Ferâfisa b. el-Ahvas'ın 'Ukâb'a ait
Kızları annen için üzüntü ve keder varit.*

أَحْوَابُ لَمَّا كَدَّ طَمَعَتْ مَكَائِهَا
وَالْحَقُّ يَقْبَلُهُ نَوْرُ الْإِنْبَاءِ
أَنَّ الْفَرَفِيسَةَ بِنَ الْأَحْوَصِ حَلْدَةَ
تَجِبُ الْأَمَلَةَ مِنْ بَدَائِ عَقَابِ⁷⁷

Araplarda karga kötülük kuşu olarak kabul edilirdi. Dünyadaki her şeyden daha kötü sayarlardı. İbn Abbas karga ötüncü, “*اللهم لا طير إلا طيرك ولا خير إلا خيرك*—Allahım senin kaderinin dışında bir kader, senin hayrın dışında bir hayır, senin dışında bir ilah yoktur” derdi. Araplar otu ve suyu bol, verimli bir araziye konunca “kargası uçmayan bir araziye kondular” derlerdi. Karga (gurâb) isminden gurbet ve yabancılaşma anlamları da türetilmiştir.⁷⁸ Hassân karganın kötümserliği ile ilgili olarak şöyle demiştir:

74 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 243.

75 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 47.

76 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 63.

77 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 62.

78 Cevâd Ali, VI, ss. 791-793, 795.

Karganın sesinde yabancılıkları etti belirdi ayan beyan, Akşamleyin Mısır söğüdünün dalına konup
 وَتَنَى قَى صَوْتِ الْكُرَابِ اجْتَرَانَهُمْ
 كَعَبْدَةِ لَوْنِي لِحَسَنٍ بَنِي سَمُرٍ⁷⁹
 ötüşüyle coşturan⁷⁹

Hassân, Kureyş'in önde gelen bazı kişilerini anneleri sebebiyle hicvetmiştir. Ebû Sufyân b. el-Hâris'in annesi Sumeyye'nin kölelikten gelme olduğunu, Safvân b. Umeyye b. Halef el-Cumahî'nin annesinin ise Burcûmî olduğunu söyleyerek her ikisini nesebi sebebiyle ayıpladı.⁸⁰

Ebû Sufyân b. el-Hâris b. 'Abd'ı, Hâşimoğulları'na dışarıdan yamanmış bir kene gibi göstermiştir:

Kavimler bilirler ki Hâşimoğulları, Filizleri olan daldır, bulunmaz tek aptal. (hizmetçi) Mahrumsun kavim içinde onlara aidiyetini gösteren bir özden, Kenenin yapıştığı gibi kendinden altına yapış sen. Benü binti Mahzûm'dur Benî Haşim içinde en şanlı ve en gözde, Senin baban ise onlar yanında zavallı bir köle Efendi zuhur etmedi hiç Zühre'deki bir avludan Yaşlılarınıza yaklaştımadı üstünlük ve şerefle şan.

لَقَدْ عَلِمَ الْأَوَامُّ أَنَّ بِنَّ هَلِيمٍ
 هُوَ الْفَيْسَنُ ذُو الْأَفْطَانِ لَا الْوَلَدُ الْوَلِيَّ
 وَمَا لَكَ تَعَبُ مَحْتَبًا يَحْسَبُونَهُ
 لِدَوْبِكَ الْفَيْسَنُ مِثْلًا مَا لَيْسَ قَلْبُ الْفَرْدِ
 وَلَبَّيْ سَلَامٌ مَحْتَبًا مِنْ لَدُنْ هَلِيمٍ
 بِنُو بِنْتِ مَحْزُومٍ، وَوَالِذَكَ الْعَبْدُ
 وَمَا وَكُنْتَ لَهَا زُهْرَةً مِنْكُمْ
 كَرِيمًا، وَمَا يَتَرَبَّأَى عَجَلًا زَكَاةً لِلْمَحْتَبِ⁸¹

Hassân, Mekkeli müşriklerin şairi Abdullah b. ez-Zibe'râ'nın da Kureyş'e mensubiyetini nefyetmiştir, hatta ten rengi ile zencilere benzediği için onu Arap olmaktan çıkarmış, Hâm'in neslinden olduğunu söylemiştir:

Dikkat edin! Kusayy oğullarından olduğunu iddia etmek, Haramdır kendilerine olmayanlara mümasil ve denk. Kendilerinden olmadığın kavimle övünme, onlar neyindir? Senin kabilen asalet fukarası kötü bir hecindir. Kureyş'in iyileri sayılsa rakam rakam Sizi utançlar içinde bırakır Hâm Bir soya bağlasanız da annenizdir; doğdunuz Kasâme'den, Asil olanlar anılan soya tenezzül etmezler zaten.

إِلَّا إِنَّ لِدَاعَةَ بَنِي فَيْسَنٍ
 طَلِيَّ حَرِّ لَا يُلْمِعُهُمْ حَرْلَمٌ
 فَلَا تَلْمِزٌ يَفْعَمُ لِمَنْتَ مِنْهُمْ
 هَلْ بِنَّ فَيْسَنًا لِلْهَيْمِ الْفَلَمِ
 إِذَا عَدَّ الْأَطْيَابُ مِنْ تَرِيضٍ
 تَقَاخُكُمْ إِلَى الْعَجْرِ الْأَحَامِ
 لِمَلْمَلَةٍ أَنْكُمْ إِنْ تَتَّبَعُوا
 إِلَى نَسَبِ الْكَلْبَةِ الْكَوْلِمِ⁸²

Hassân'ın hicivlerindeki bir diğer yergi konusu, bir kabileyi diğerine veya bir kolu diğer bir kola üstün tutmadır. Bu yergi tarzı Cahilî dönemin kabile-

79 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 28.

80 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 57, 150; İhsân en-Nass, 202.

81 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 148.

82 Kasâme, Kays b. Âmir el-Havlânî'ye ait zenci bir cariye idi, daha sonra 'Amr b. Husays'ın eşi oldu. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 397, dipnot (4).

83 *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 396-397; İhsân en-Nass, 202.

sel yapısı içinde çok etkiliydi.⁸⁴ Hassân b. Sâbit Kureyşten olan İslâm düşmanlarını hicvederken bunların mensup oldukları kabile kolunu bir diğerine karşı alçaltıyordu. İbn ez-Zibe'râ'yı hicvederken Benû Zuhre, Benû Mahzûm gibi Kureyş'in diğer kollarını yüceltmiş, onun mensup olduğu Benû Sehm'i küçültmüştü:

Kusay'ın ileri gelenlerine mensup olmadın, ederim seni temin, Övünmeye kalksan da Zuhre'nin şerefi ve saygınlığı içinde de değilsin.

Ne içindesin Benû Amr'ın soyluluk ve asaletinin, Ne de saygıdeğer Mahzûm'un asaleti dâhilinde güzün.

للمت إلى القربى من نفسي
ولا لي عز زهرة إذ لمسني

ولا لي الفزع من أبناء عمرو
ولا لي فرح مخزوم الكرم

Kabileselel övünme ve yermeye bir kabilenin başka bir kabileye yenilmesi şairler tarafından kullanılmıştır. Hassân b. Sâbit, Evs kabilesinin şairi Ebû Kays (ö. 1/623)'ü hicvederken ona Evs kabilesinin el-Cisr harbinde Hazrec'e yenilgisini hatırlatmış ve şöyle demiştir:

Ezip un ufak eden, alev gibi birliğimiz sizi evlerinizde etmedikçe ziyaret,

Ne namuslu olabilir annem ne de sahabe-i iffet.

Birliğimizi görünce boyun eğer, ram olur aziz olanlar, Kaçışır korkarak onlardan, yabancıardan orda kalanlar.

Aklar üşüşür bu savaşta saçına iri göğüslü bakirenin, Korkusundan düşer, rahimlerde yatan cenin.

للمت لمنصن إن لم لزركم

خلال الثور مشوية طحون

ينين لها الحزين إذا رآها

ويهرب من مخالفتها التطن

تكديبة للناهد الطراء فيها

ويسقط من مخالفتها الجنين⁸⁶

Bu şiirde gördüğümüz bir diğer husus, Hassân'ın kahramanlıklarını sayı ile de ifade etmeye çalışmasıdır:

Bir kişiyi öldürdünüz bizden bin neferle,

Allah aşkına ne ilgisi var bunun apaçık bir zaferle.

Gerçek şu ki bininiz az gelir birimize,

Hatta ona iki yüz nefer etsen dahi ilave.

لقتكم واحدا منا بألف

فلا يلوذا الظفر فنبين

وذلك أن لكم قليل

لواحدنا لعل أيضا ومن⁸⁷

Buradaki rakamların benzeri Kur'ân-ı Kerim'de Müslüman savaşçılar için verilmiştir: "Ey Peygamber! Müminleri savaşa teşvik et. Eğer sizden sabırlı yirmi (kişi) bulunursa, (onlar) iki yüz kâfire galip gelirler. Eğer sizden yüz (kişi) olursa kâfir olanlardan bine galip gelir. Çünkü onlar kavraması olmayan bir millettir."⁸⁸

84 İhsân en-Nass, ss. 209-210.

85 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 395; İhsân en-Nass, ss. 209-210.

86 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 416; İhsân en-Nass, 158.

87 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 417.

88 Enfal Suresi/8, 65.

Arap kabile hayatında savaştan kaçmak utanç verici durumlardan biriydi. el-Hâris b. Hişâm b. Mugîre (ö. H. 15), Ebû Cehil'in kardeşi ve Kureys'in eşrafındandı. Bedir Savaşının kızıştığı bir vakitte atına binip savaştan kaçtı.⁸⁹ Hassân onun bu kaçışını hicvetmiştir:

*Hâris! Muteber bir tutum değilken, kötü alıştın kaçmaya
fellik fellik,
Savaş anında, soy sop ile övünülecek bir demde ve saatte,
üstelik.
Binmiştin, ön ayakları seri olana,
Kalçaları hafif ve hızla yol alana.
Ardında kavmin bıraktın savaşırken tozda dumanda,
Kurtulma ümidiyle, vaktin kaçış vakti olmadığı zamanda.⁹⁰*

يا حار! لَدَّ حَرَاكَتَ غَيْرِ مُعْتَبَرٍ
عند الهياج وساعة الأحساب
إذ تمكّلي منزعاً لثقتك نجبة
منظي الجراء خفة الأقدام
والقوم خلفك قد ارتكبت لنظهم
ترجو الهجاء لغير حين تخلفها

el-Hâris b. Hişâm'ın savaştan kaçışını başka bir şiirinde tekrar etmiştir:

*Hasımlarıyla savaşır halde dostlarını bıraktı yalnız,
Ağzına gem vurulu bir atla canın kurtardı vefâsız*

تركه الأحبة أن يلقوا دولهم
وحي برأس طمرق ولجلم⁹¹

Cahilî dönemde savaştan kaçmak çok yerildiği gibi savaşı sevmeme, savaşçı olmama da yergi konusu olmuştur. Hassân, şair en-Necâşi'nin kabile-sine mensup el-Hâris b. Ka'b el-Mucâşi'i ve arkadaşlarını hicvederken, onların harp ehli olmadıklarını, sadece fırın etrafında oturup yemek yediklerini söylemiş ve ayıplamıştır:

*İyi bilin, düşmana korkusuzca saldıranlar son sürat giden
süvarilerdir,
Sanmayın bu hal tandır fırınlarının etrafında geçirmenizden⁹²
eserdir.*

أنا طعان إلا لمستان حافية
بنا نجشونم حول التانير⁹²

Arap kabile geleneğinde kabile reisi savaşta en önde gider, onun yanında kabilenin cesur ve güçlü bir yiğidi kabile sancağını taşırdı; sancaktar ölecek olursa kabileden başka bir yiğit sancağı alırdı. Sancağın yere düşmesi kabilenin yenilgisi olurdu.⁹³ Hassân, Uhut savaşında sancaktarlarının ölmesi üzerine sancaklarını Suvâb adlı kölelerine tutturarak Abduddaroğullarını hicvetmiştir:

*Sancakla övündünüz, ne kötü, ne iğrenç bir iftihar,dır,
Zira Suvâb'a bırakılan sancak gurun değil, olsa olsa ardır.
Hakkındaki iftiharınızı anadan bir köleye kıldınız mahsus,*

تخرتكم باللواء وقتل الفخر
لواء حين ردا إلى سواب
حطتم تخرتكم غبه لعتب

89 el-Hâris, Hassân'ın hicvi üzerine, savaştan kaçışını mazur gösteren şiirini inşad etti ki bu şiiri savaştan kaçışı mazur gösteren en iyi şiir kabul edilir. Bunun için bkz. İbn Hişâm, III, 18-19; Cevâd Ali, IX, 714-715.

90 İbn Hişâm, III, 18-19; *Divânu Hassân b. Sâbit*, 46.

91 İbn Hişâm, III, ss. 17-18; *Divânu Hassân b. Sâbit*, 346.

92 *Divânu Hassân b. Sâbit*, s. 201; Cevâd Ali, VII, 574.

93 Cevâd Ali, IV, 345.

*Tozlu toprağa ayak basandan daha kötü, daha hali meyvus. من الأم من يطأ عثر الثرابيا
(Tozlu toprağa ayak basmayı, izlerin hemen silineceğinden kinaye
olarak söylemiştir.)⁹⁴*

Medine’de Habeş kökenli olup hizmet işlerini yapan birçok insan vardı. Bunlara “ehâbiş” denmekteydi.⁹⁵ Müşrikler, Müslümanlarla savaşlarda bunları Medine’ye getirerek savaştırdılar. Hassân, müşriklerin, nesepsiz olarak kabul etmiş oldukları bu Habeşlileri savaşta kullanmasını ayıplamış, “ehâbiş”e şöyle seslenmiştir:

*Ey siz Ehâbiş! Nesepsiz olduğunuz halde bir araya geldiniz. اقم احابيش! جئتم بلا نسب
كفرة öncü, tuğyan ehlinin aldattığı kimselersiniz siz. نعمة للكفر غرتكم طواغيتا⁹⁶*

Cahilî Araplar, hür ve soylu bir Arabın elinin emeği ile çalışarak geçimini sağlamasını veya bir meslekle uğraşiyor olmasını hor görürlerdi.⁹⁷ Zira mesleklerle meşgul olanların çoğunun malı mülkü yoktu. Bu tür sanatlarla genelde köleler, Arap olmayanlar meşguldü. Başkasının getirdiği işi çok az bir ücretle yapar bununla geçinirlerdi.⁹⁸ Demirci, marangoz, kasap, debbağ, terzi gibi meslek erbabı ile evliliği ar sayarlardı.⁹⁹ Kureyş’in bazı büyük aileleri içinde her ne kadar kendileri çalışmasalar da bu sanatlarla uğraşanları vardı. Velid b. el-Mugîre kasap ve demirci, Âs b. Hişâm (Ebû Cehil’in kardeşi) da demirciydi. Habbâb b. el-Eret, Âs b. Vâil (ö. 622) adına demircilik yapardı. Habbâb b. el-Eret’in yaptığı kılıçlar çok meşhurdu.¹⁰⁰ Toplum içinde sanat erbabına bu yaklaşım sebebiyle Hassân b. Sâbit, el-Âs b. Hişâm b. el-Mugîre’yi demircinin oğlu olmakla ayıplamıştır:

*Ey demircinin oğulları! Kavminizle övüneceğinize keşke
Övünseydiniz İbn Cundu’un kapısının yanında duran
körükle.*

*Babanız onu yaptı, etmeden önce evini inşa,
Fakir bir demircinin adını gizledikleri bir zamanda.
Körüğün külünü attılar ki aranızda bilinir bu sizin,
Yanına, alçak ve kötülük yuvası size ait bir meclisin.*

*بنی القين! خلا إذ فخرتم برحمتكم
فخرتم بكنز عند بابي ابن جلاع*

*بنة ليوكم قبل بئلين دارو
بحرس، فاضلوا لذكر قين منكم
ولتقوا رمة الكبر بخرتكم ومنكم
لدى مجلس منكم، انهم وملاجع¹⁰¹*

Buna karşılık olarak Umeyye b. Halef el-Huzâ’î, Hassân’ı “babasının kendi yanlarında demircilik yaptığını” söyleyerek hicvetmiştir.¹⁰²

94 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 62.

95 Cevâd Ali, *el-Mufasssal*, IV, 118.

96 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 424.

97 el-Hafaci, 37.

98 Cevâd Ali, VII, 506.

99 Cevâd Ali, VII, 543.

100 Cevâd Ali, IV, 125; VII, 555.

101 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 254.

102 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 227.

Hassân ve Cahilî şairler hicivlerinde “lu'm, leim” kelimelerini çok kullanmışlardır. “Leim” cimri, alçak-adi ruhlı, kötü bir asla sahip anlamlarını barındırmaktadır.¹⁰³ Araplara olumlu anlamda bunun zıddı olarak “kerim” sıfatını kullanıyorlardı.¹⁰⁴ Cahilî dönem ahlâkına göre bir insan bir şey vaad edince onu yapması gerekirdi. Zira kerim denen insanın bir özelliği de ahde vefa idi. Araplar “vaade hilaf, vaadi yerine getirmeme sefih, alçak (leim) insanların ahlâkıdır” derlerdi.¹⁰⁵ Bu sıfat Hassân'ın şiirlerinde bir insan için cimrilik, aç gözlülük, bayağılık, adilik, onursuzluk, soysuzluk, kötülük içinde yetişme gibi kötü sıfatlara delalet etti.

Hassân bu anlamda Mezhic kabilesini leim sıfatıyla hicvetmiştir:

*Kötülük (lu'm) Mezhic'te kendine bir ev yaptı,
Mezhic'in üzerine üşüştü, çörelendi ve yattı.
Mezhic şeref ve asaletten sahip olduklarını bir getirse araya,
Tavşan dahi ağır bulmaz, yüklesen taşır, saymaz angarya*

بني الترم بيتا على مذبح
لكان على مذبح ثرتها
ولو جمعت ما حوت مذبح
من المجد ما اتقوا الأربابا

Cahilî dönemde tavşan ve tilki bir kişiyi kötölemek için kullanılan sembollerdeni.¹⁰⁷

Sekif kabilesini hicvederken onları, babaları leim, soyları ne Arap olduğu belli ne de acem olduğu belli biri olarak tanımlamış ve bu şiirin devamında onları tilki olarak adlandırmıştır:

*Babanız geçmişteki babaların en leimidir,
Siz tam ona benziyorsunuz, desem yeridir.
Maad öğrenmiştir ki sizler leimlik timsali
Siz ne saf Arapsınız ne de mevali.*

أبوكم الترم الأبوابا
ولتم منبهوة على مثال
مذال الترم، قد علمت مذ
فأنتوا بالصريح ولا التولى

Hassân b. Sâbit, el-Mugîre b. Şu'be'yi hicvederken onun şahsında “lu'm”un resmini de çizmiştir:

*“Ayıplanma” olgusu için bir nesep farz edilse şayet,
Olurdu Sakiften, çirkin yüzlü, şaşkı bir gudubet.*

لو ان الترم نسب كل عبدا
لدين الوجه أقر من تهبنا¹⁰⁹

103 el-Cevherî, V, 2025; İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, I-VI, (thk. Abdusselâm Muhammed Harûn), Dâru'l-Cil, Beyrut 1991, V, 226; Cevâd Ali, V, 68.

104 el-Cevherî, V, 2025; İbn Fâris, V, 226; İbn Manzûr, XII, 530; İhsân en-Nass, 206.

105 Cevâd Ali, VI, 821.

106 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 56. Mezhic Yemen asıllı kabile koludur. Soyağacı: Mezhic b. Yehâbir b. Mâlik b. Zeyd b. Kehlân b. Sebe'dir. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 56, dipnot (*).

107 Cevâd Ali, VI, 798.

108 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 323.

109 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 260.

Hassân hicivlerinde, vefa, akraba ve komşuyu kollama üzerinde çok durmuştur. Hevâzin kabilesi'ni hicvederken onları insan değil bir canavar gibi tasvir etmiştir:

Hevâzin'in eşraf ve avamına bildir, şöyle haklarındaki yorum:

*Ben onları hicvetmiyorum, onlarda onları söylüyorum.
Öyle bir kabile ki en saygını canlıların en pespayesi,
En vefalısi en ihanet edeni komşuya, bırak herkesi.
Şehirde yaşayanların en kötüsü, şehirlisi,
Bedevisi, Arap bedevilerinin en şerlisi.
Kemikleri çürür de toprak altında olanların medfün,
Eskimez utançları, yüzleri kızarmaz bir sürü mel'unun.
Yiyeceklerinin kötülüğünden dolayı sanki ağızlarındaki
her diş,
Avcı kuşların turnaklarına benzer, uçları köreltilmiş.*

أبلغ هوازين أحلامها وأسفلها

أَنْ لَسْتُ هَلَجِيهَا إِلَّا بِمَا فِيهَا
قَبِيلَةَ الْأُمِّ الْأَحْيَاءِ أَكْرَمُهَا
وَأَعْدَى الْغَنِيِّ بِالْحَبِيرَانِ وَوَلِيهَا
وَشَرُّ مَنْ يُحْتَضِرُ الْأَمْسَلَ حَضِيرُهَا
وَشَرُّ بَدَايَةِ الْأَخْرَابِ بِبَدَايِهَا
تَلَّى حَيْثُ نَهْمُهَا إِمَّا هُمْ كَلَفُوا
تَحْتِ الْفَرَابِ وَلَا تَلَّى مَخَارِبَهَا
كَأَنَّ أَسْنَانَهُمْ مِنْ خَيْبِ مَهْمِهِمْ
أَطْفَارُ حَائِثَةٍ كَلَّتْ مَرَسِيهَا¹¹⁰

Eslem isminde bir kabile reisini komşusunu gözetmemesinden dolayı hicvetmiştir:

*Bilmekte ki adı Eslem, o aşağılık köpek,
Komşusunu evinde açlık öldürecek.*

قَدْ عَلِمْتَ اسْمُكَ الْأَلْزَالَ أَنْ لَهَا
جَارًا مِنْقَلَةً لِي دَارُهُ الْجَوْعُ¹¹¹

Araplarda emanet bir ahd olarak değerlendirilir ve bunu için tanrıları şahit tutarlardı.¹¹² Emanete ihanet büyük bir ardı. Bu sebeple Hassân b. Sâbit Kureyş'in ileri gelen müşriklerini komşunun zimmetine ihanet etmeleri ile çok hicvetmiştir. Hâris b. 'Avf b. Ebî Hârise el-Murri'ye şöyle demiştir:

*Ey Hâris! Sizden komşusunun zimmetine kim ihanet eder?
Zira Muhammed ihanet etmedi, etmedi zimmetin heder.
İhanet ederseniz, ihanet sizin karakterinizin bir parçası
zaten,*

بَا حَلِّ مَنْ يُخَيَّرُ بَيْعَةَ جَارِهِ
مَنْكُم فَبُرِّحْ مُحَمَّدًا لَمْ يُخَيَّرْ
بَنْ تُخَيَّرُوا لَمَّا خَدَّرْ مِنْكُمْ ثَمِيمَةَ

*İhanet Sahberin (ağaç) köklerinde biter, oraya dayanır
köken.*

وَالخَدْرُ يُثْبِتُ لِي السُّوْلَ لِلسَّحْبَرِ¹¹³

*Murri'ye mensup birinin emaneti, onunla nerede karşı
karşıya kalırsan*

وَأَمَانَةُ الْمُرِّيِّ حَيْثُ لَقِيَتْهَا
مَلَأَ الرُّجُلُجَةَ سَنَدَهَا لَمْ يُجْتَرِ¹¹⁴

*Cam gibidir, çatlağı yapışmaz tutamaz onu hiçbir
yapışkan*

110 *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 426-427; İhsân en-Nass, 205.

111 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 252.

112 Cevâd Ali, V, 624.

113 Sahber, uzayınca başı ve dalları aşağıya doğru eğilen, Huzeyl kabilesinin arazilerinde yetişen bir ağaç türüydü. Benû Cafer b. Kilâb, "es-Sahber sülalesi" diye isimlenirdi. Sahber ağacı, değışmeci anlamda ihanet anlamına da kullanılırdı. Sahberin ihanet ile özdeşleştirilmesi, uzayınca ağacın başının ve dallarının aşağıya doğru eğilmesi, dikliğini ve düzgünlüğünü kaybetmesi sebebiyleydi. Hiciv anlamında birinin sahberine benzetilmesi, onun vefasının bu ağaç gibi eğilip büküldüğü, bir hal üzerine kalmadığı anlamını taşırdı. Bkz. İbn Manzûr, IV, s. 354.

114 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 198.

Hz. Osman'ın evini isyancılar muhasara etmek için Benû'n-Neccâr'dan birinin evini kullandılar. Hassân kavminin bu duruma müsaade etmelerini kınamaş ve Hz. Osman'a ihanet ettiklerini söylemiştir:

*Benû Amr b. 'Avf neyrini yerine getirdi,
Benu en-Neccâr ihanetle kirlendi ki iğrenç bir kirdi.*

أولئك بنو عمرو بن عمرو لئذها
وتلوئت غترا بنو النجار¹¹⁵

Hassân b. Sâbit şiirlerinde cimrilik ve ikiyüzlülüğü çok yermiştir:

*Cimriliği ar olarak gördüğümü bilmez misin?
İkiyüzlü ve değişip durandan nefret ettiğimi
Canım bir şeyden bir kere yüzünü çevirdiği saat,
Sonsuza dek ona dönmem, vermem asla ona kıymet*

ألم أعلمني أني أرى لئذها مئة
ولئذها ذا القلوب والكتفلا
إذا نصرت نفسي عن الشيء مرة
فلمست بيدي لغير الدهر مائة¹¹⁶

Benû Selim'in cimriliğini hicvederken şöyle demiştir:

*Onlara misafir olmak istersen evlerinin etrafında
bulursun bekler,
Evlerinde kendilerine ait yüksek sesle havlayan
köpekler.*

إذا ضيقهم ألقيت حولك نوبهم
كلابها في الحار حاله خيرها¹¹⁷

Cahilî geleneklere göre kadınlarla oturup onlarla sohbet etmek ayıptı ve mertliğe tersti. Bunun yanında bir erkeğin süslenmesi de çok ayıp bir şeydi. Hassân, Evs kabilesinin şairi Kays b. el-Hatîm (ö. h. 620)'i hicvederken onu erkekler için ayıp sayılan bu iki kusurla ayıpladı:

*Evs savaşı tattı ve kovulup püskürtüldü neticede,
Sen (Kays b. el-Hatîm, Evs'in şairi) saçağın altındasın
her hengamede
Toy (latîf) hurilerle kapı diplerinde aşk sohbetleri et
Güzel gözlerine sürme çek, artsın onlarda letafet.*

فقد نظمت الأومر لئذها وطردت
وأنت لذي الكلاب كل مطنو
فداغ لذي الأبواب حورا لو أجمنا
وكظن مكيك الحسان يأكبو¹¹⁸

Cahilî dönemde kadınların aklı kıt kabul edilirdi. Hassân, Benî Selim b. Mansûr'u hicvederken bunu kullanmıştır:

*Kadın aklı ve şerli, kötü bir töre onlara ait onulmaz
bir marazdır,
Nimetlerinden bir şey istenince cömertlikleri
yok denecek kadar azdır.*

أها حظك نسوان و تنر شريفة
لئذها لداها حين لئذها بئورها¹¹⁹

115 *Dîvânu Hassân b. Sâbit*, 170.

116 *Dîvânu Hassân b. Sâbit*, 332.

117 *Dîvânu Hassân b. Sâbit*, 189.

118 *Dîvânu Hassân b. Sâbit*, 124; İhsân en-Nass, 156.

119 *Dîvânu Hassân b. Sâbit*, 189.

Arap kabile geleneğinde anne-babanın Arap olmaması veya birinin Arap olmaması, özellikle zenci olmasının hicve konu olduğunu belirtmiştik. Arap olmayan anne veya babadan birinin kanını taşıyan bu insanlara “hecin” derlerdi ve bunları “kırmızı renkli” diye adlandırırlardı.¹²⁰ Bu geleneğe göre hiciv konusu olan bir diğer husus kısırlıktı. Kısırlığı uğursuzluk içinde değerlendirirlerdi.¹²¹ Hassân, Sa'd b. Ebî Serh'i bu yönlerle hicvetmiştir:

Vallahi bilmiyorum ve öğrenmek için soruyorum

Muhâne –ki çocuklarının anneleri bir babaları farklı- mi daha leîm Sa'd mı yoksa?²²

Bir köle midir koyu kırmızı renkli hecin?

Saçları kısa ve kıvrıkcık boyun damarları gergin

Ebû Serh kısırdı, çocuğu olmadı onun asla,

Muhaldir ona mensubiyetin çağrılman ona ait adla.

وَأَمْ مَا نَدْرِي، وَإِنِّي لَسَأَلٌ:
مُهَانَ، نَفْتُ الْخَيْبِ، أَلَمْ تَمْ سَدَّ

أَعْبُدُ هَجِيْبُ لَحْمِ الْوَدْنِ فَطَعَّ
مَوْلَى عَجَبُوا الْفَتَاءَ فَطَطَّ جَطَّ
وَكَانَ أَبُو سَرْحٍ حَقِيْمًا لَمْ يَكُنْ
لَهُ وَلَدٌ حَتَّى ذُعِبَتْ لَهُ بَطَّ¹²³

Cahilî Arap şiirinde hiciv, karşı tarafa sövme veya ar ve namuslarını dile dolamak için müstehcenliğin işlendiği bir şiir konusu değildi. Hiciv kabile değerleri işlenerek yapılırdı. Değerleri işlemeyip sadece sövme, şairin karşı tarafa karşı bir aczinin ifadesiydi.¹²⁴ Durum böyle olmakla birlikte Hassân az da olsa ırzları yaralayacak şiirler inşad etmiştir. Özellikle Hind binti 'Utbe (ö. 14/635) ile ilgili olarak ırzını yaralayacak şiirler inşad etmiş, ancak İbn İshak'ın belirttiğine göre¹²⁵ bu tür şiirleri kaynaklara pek geçmemiştir. Hassân'ın ırzları yaralayacak şiirleri inşad etme sebebi, müşrik şairlerin, Müslüman şairlerin ve Hz. Peygamber'in eşlerine dil uzatmalarına dayanır. Hassân hoş olmasa da onlara kendi dilleri ile cevap vermeye çalışmıştır. Benû'l-Mugîre'nin anneleri için söylemiş olduğu şu şiir edebî seviye yönünden çok düşüktür:

Alıkoysaydınız ya annenizi utanç verici şeylerden

Dar geçitte Amr b. Yahmûm ('Amr b. Hammeme ed-Devs)'la iken,

Onu bıraktınız temiz olmaktan çıktı

Er suyu dizlerinde bir mum (akıntısı) gibi aktı.

هَلَا حَكَمْتُمْ مِنَ الْخِزَالِ أَلَكُمْ
جِلْدَ الْكَيْبَةِ مِنْ خَمْرٍ بَيْنَ حَمْرٍ

أَسَلَّمْتُمُوهَا لِبَيْتِ خَيْرٍ طَاهِرٍ
مَاءَ الرَّجَالِ عَلَى الْفَحْطَيْنِ كَالْمَوْمِ¹²⁶

Hassân, 'Amr b. el-'Âs b. Vâil'in annesi en-Nâbîga (ö. m. 604 civarı)'ya şöyle töhmette bulunur:

120 Cevâd Ali, IV, 390.

121 Cevâd Ali, IV, 634.

122 Muhâne, Sa'd b. Ebî Serh'in annesidir. Eşinin adı da Muhane idi. Bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 138., dipnot (2).

123 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 138.

124 Mustafa Sadık er-Râfi'i, III, ss. 81-82.

125 İbn Hişâm, III, 93.

126 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 400; İhsân en-Nass, 216. Divânında ikinci beyit geçmemektedir.

Bir şerefliğin yanında yolunu sapıtan annen hakkında düşünürsün nice! ما بل انك زانت عددي تتراب
Cezîme (el-Mustalik b. Sa'd b. Huzâ'a)'ye gitti, ikisinin ayak izlerini örtünce إلى جدية لنا ختت الأرا
Üç kişi oldular, Milhan (Huzâ'a kabilesinden bir köle) ona sarılmış olarak خلقت ثلاثا و ملحن مناشها
Cehûn Dağının yanında ne bıktılar ne de sakinleştiler öyle kalarak. عدد الحجون فما ملأ وما لقا

Bu şiiri Hassân şöyle bitirmiştir:

Nebi (AS) ve Hak'kın sözü gadaba geliyor olmasa تولا النبي وقول الحق ماضية
Ne kadınızı bıraktım sizin ne de erkeğinizi nadasa. لنا تركت لكم لقي ولا نكرا¹²⁷

Cahilî dönemde zina ve fuhuş yaygındı. Hür ve soylu kadınlar için zina isnadı büyük bir hakaret kabul edilirdi; ancak erkekler bunu kendilerine ayıp görmez, hatta bunu erkeklik alameti görür ve birbirlerine karşı övünürlerdi. Çünkü onlara göre bu adamlığın tezahürlerinden biriydi.¹²⁸ Hassân, Hind'in Uhut savaşına gidişini tasvir ederken babası, amcası ve oğlunu Bedir harbinde savaş meydanında bıraktığı hâlde yine ne yüzle aynı mekânlara gittiğini sormuş ve sonunda ona şu isnatta bulunmuştur:

Yaşlı cariyeler onun doğurduğunu iddia ettiler زعم الولائد أنها ولدت
Zinadan olan küçük bir çocuğu, ifşa ettiler. ولنا سنخيرا كل من ظهر¹²⁸

Araplarda bir kimsenin namusuna, annesine sövülmesi intikam almayı gerektiren bir durumdur. Bu sebeple Hassân, Mahreme b. el-Muttalib ve Ebû Sayfiyy b. Hişâm'ı annelerine sövüldüğünde sövene cevap vermeyip geri kaçtıklarını söyleyerek ayıplamıştır:

Annelerine sövseler, yüklenmek yerine geri kaçarlar, إذا تلعثوا بلعهم أولوا
Hızlıca, ne dedikleri anlaşılmasızın, hem etmezler ar. مبراعا ما تبين لهم كلام¹²⁹

Hassân hicivlerinde iman, cennet ve cehennem, ahiret hayatı gibi İslâmın ortaya koyduğu temaları müşrikler için pek kullanmamıştır. Bununla birlikte münafıkları, Müslümanlara zarar verenleri ve Yahudileri yererken Kur'an'ı Kerim'in literatür ve anlamlarından yararlanmıştı. Hubeyb (ö. 4/625)'i şehit eden Huzeyl kabilesini dinden nasibi olmamaları, ahit ve zimmelerine ihanet etmeleri ile hicvetmiştir:

Hayır, vallahi bilmez Huzeyl nam oymak فلا والله ما تدري هنيئاً
Zemzem suyu saf mı yoksa bulanık mı elhak. أمضت من ماء زمزم لم متوباً

127 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 212-213.

128 Cevâd Ali, V, 144.

129 Divânu Hassân b. Sâbit, 217.

130 Divânu Hassân b. Sâbit, 402.

Onlar Umre yapıp haccetseler, dokunup Haceru'l-Esved'e
Safa ile Merve arasında sa'y yapsalar da bunlarda nasip
nerde!

وما لهم ان اضربوا وحجروا
من الحجريين والمعنى لسبب¹³¹

Yahudileri Kur'ân'ın üslup ve anlamı ile hicvetmiştir:

Onlar kendilerine kitap verilip kaybedenlerdir ancak,
Onlar Tevrat'tan habersiz (Ona karşı âmâ), olmuşlardır helak
Kur'ân'ı inkâr ettiniz, durdunuz karşı cephede dik
Oysa bildirilmişti size uyarıcının söylediğini tasdik.

هم اوتوا الكتاب ففقدوه
لهم عسى من التوراة نور
كفرتم بالقرآن وقد أتاكم
بالمصدق الذي قال التنوير¹³²

Benû Ka'b kabilesine mensup olan ed-Dehhâk b. Sâbit münafıklıkla it-
ham olunuyor, Yahudileri sevdiği söyleniyordu. Hassân onun için şöyle hiciv-
de bulundu:

Seversin de Hicaz Yahudileriyle dinlerini, hatta eşek
ciğerini,
Sevmezsin ve istemezsin Muhammed'i ve onun
getirdiklerini.

أحبب يهدان الحجاز و دينهم
كبد الجوار ولا تحبب مسدنا¹³³

c) Şehir Hayatına Mahsus Değerler:

Yukarıda aktardığımız bu değerlerle bedevî ve şehir şairlerinin hepsi
övünmüştür. Bu değerlerin yanında şehir şairlerinin zikrettiği şehir zevki ve
anlayışını içeren birtakım değerler de vardır. Özellikle İslâmın gelmesi ile ye-
ni bir boyut kazanan şehir hayatı ile birlikte insanlar arasında yeni değerler,
bedevî hayatta alışık olunmayan bir takım anlayışlar ortaya çıkmaya başla-
dı. Kişinin fiziki şekli, giydiği elbiseler, kirliliği ve yaydığı kokusu gibi kusur-
lar hiciv konusu olmaya başladı. Bir şehir insanı ve şairi olan Hassân b. Sâ-
bit de bu değerleri şiirinde işledi.

Hz. Peygamber'in hicret ettiği sıralarda Medine'de yerleşik bir hayat ya-
şamaktaydı. Medine'de iki katlı evler yaygındı. Hz. Peygamber'in Medine'ye
hicretinde misafir olduğu Ebû Eyyub el-Ensârî (ö 52/672)'nin evi iki katlıydı.
Hz. Peygamber birinci katta, Ebû Eyyub el-Ensârî ise ikinci katta kaldı. Me-
dine'nin ileri gelenlerinin kalın duvarlardan oluşan "atame-utum" adı verilen
evleri vardı. Bunlar kale gibi evler olup çoğu zaman iki katlı bazen üç katlı
olurdu. Medine halkı tehlike anında bu kalın duvarlı olan evlerine sığınır-
lardı.¹³⁴ Medine'de Yahudiler başta olmak üzere bazı Araplar refah içinde yaşı-
yorlardı. Medine halkı eğlenmeyi severdi. Cahilî dönemde Medine'de şarkı

131 Divânu Hassân b. Sâbit, 58.

132 Divânu Hassân b. Sâbit, ss. 181-182.

133 İbn Hişâm, II, ss. 525-526; Divânu Hassân b. Sâbit, 137.

134 Cevâd Ali, V, ss. 17-18; VIII, 9; el-Hafacî, 37.

söyleme yaygındı. Hz. Peygamber'in Medine'ye hicretinde kadınların onu şarkılar söyleyerek ve defler çalarak karşıladığı bilinmektedir.¹³⁵ İslâmî dönemde Hassân b. Sâbit bu utum denilen büyük bir evde yaşamıştır. Hassân bir şiirinde oğluna bıraktığı miras malı ilgili olarak şöyle demiştir:

Ubeyd'e bildir ki ben ona bıraktım

Babanın oğluna bıraktığının en iyisinden.

Ev geniştir, hurmalar sıra sıradır,

Kadınlar, işlemeli kaftanları gibi ipek keten karışımı

kumaşlarının eteklerini sürüyerek yürüyorlar.

أَبْلَغُ حَيْثُهَا بَلَّغِي قَدِ تَرَكْتُ لَهُ
مِنْ خَيْرِ مَا يَتَرَكُ الْآيَةُ لِلرَّكُو
الْهَلْرِ وَالسَّيَةِ وَالنَّخْلِ شَارِعَةَ
وَالْيَبِينِ زَيْلَانِ نِي لَقَسْتِي كَالْبُرِّ¹³⁶

Bu keten türü elbisenin o devirde zenginlik ve böbürlenme aracı olduğu anlaşılmaktadır. Zira Hassân başka bir şiirinde Kureyşten bir kişiyi hicvederken ona "Giydiğinde ketenle iftihar mı ediyorsun?" demektedir.¹³⁷

Hassân kendi evlerini şöyle tasvir etti:

Onlara gelirsen evlerinin etrafında bulursun

Misk kokusunu, etrafa saçılmış safran kırpıntılarını

Minderlerin kavrımları üstünde atılı halde görürsün

Terlikleri, ayakkabıları, katlanmış kadın elbiselerini

Endamı ipek kumaşla sarmalanmış küpeli bir hizmetçi koşar

İpeğin yanları yırtmaçlı

وَأَنْ جِئْتَهُمْ لَمَّا حَوْلَ بَيْتِهِمْ
مِنْ لَمَسِكِ وَالْحَدِيدِ قَبْلًا مُبَدَا
وَأَرَى فَوْقَ الْبُحْرِ لَأَزْرَابِي سَلْمًا
نَمَالًا وَكُنُوبًا وَرِزْمًا مَشْمَلًا
وَذَا لَطْفٍ يَمْنَعُ مَلَسَقَ حَذَمَ
بَدِيلَجَةَ كَكَلَفِي قَدِ لَعْنًا¹³⁸

Benû Sehm'den bir grubu hicvederken onları korkak, düşüncesiz, eli yüzü bakımlı olmayan, nezaketten habersiz kaba ve şuursuz insanlar olarak vasıflandırmıştır:

Vallahi Kureyş'in tümü içinde yoktur bir fert

Bunlar kadar yaşlı korkak, düşüncesiz ve nâmert

Kulaklarının içi ve kaşları daha kıllı, saçları kel, ağzı

bozuk

Hint hurmasını ovalar el âlem içinde maymun gibi, yazık.

Zırvalar, uğursuzdur, misafirleri mahrum tamtakır,

Misafir oldukları akşam onları ayla baş başa bırakır

وَاللهُ مَا لِي لَمَرِيضٍ كَلَفًا لَمَرًا
أَكْرًا تَبِيحًا جَبَلًا¹³⁹ فَامْتَا حُمْرًا
تَرَبًا لَمَلِغًا مَسْمِيرًا لَهُ دَابَّ
كَالْقُرْبِ يَحْمُومٍ وَسَطِ الْمَجْلِسِ الْعَمْرَا
لَهْنًا مَقْلِيمًا مَحْرُومًا تَوَهُمًا
إِذَا فَرَّوْخَ مَتَمُّهُ زُوْدَ النَّوْرَا¹⁴⁰

Araplar deve, sığır, koyun, keçiye nimet derlerdi¹⁴¹ Bedevî Araplar keçi yetiştirirlerdi. Muzeyne kabilesi de keçi yetiştirirdi. Hassân b. Sâbit kabileyi keçi yetiştirmeleri ve keçi ile şöhret olmalarını kusurlu, adı bir iş olarak görmüş ve eleştirmiştir:

135 Şevki Dayf, *eş-Şi'ru ve'l-Ginâ fil-Medine ve Mekke li Asri Benî Umeyye*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1976, 40.

136 *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 108-109.

137 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 179.

138 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 136; İhsân en-Nass, 167.

139 Cahilî Araçlarda korkaklık ayıplanan karakterlerdendir. Korkağa kadın gözüyle hatta onlardan daha aşağı seviyeden bakılırdı. Bkz. Cevâd Ali, IV, 601.

140 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 211; İhsân en-Nass, 213.

141 Cevâd Ali, VII, 111.

Yanlarında keçiyi görersen sanırsın ki at,
Aralarında keçi daha asil durur, hatta.

ثَرَى النَّيْسِ حَنَنْهُمْ كَالجَوَادِ
بَلِ النَّيْسِ وَمَسْطَهُمْ أَلْتَجَنَّبُ¹⁴²

Cuzâm kabilesini de buna benzer bir kusurla ayıplamıştır:

Koyunları yavrualayınca birbirlerine seslenirler
Koyunun altındaki oğlak mı çocuk mu? Bilelim derler.

إِنَّمَا مَا شَأْنُهُمْ وَأَتَخْتُ النَّخْرًا
أَجَدِّيْ لَسْتِ شَيْءٌ أَمْ غُلَامٌ¹⁴³

Hassân, Huzeyl kabilesini komşusunu yiyecek kadar vahşi olarak vasıflandırdıktan sonra onların kişiliklerini keçi ile mukayese etmiştir:

Öyle bir kavim ki, hepsi komşuyu yemeyi birbirlerine
eder vasiyet,

قَوْمٌ تَوَلَّوْا بِلْكَالِ النَّجَارِ كُلِّهِمْ

Adam olarak en iyileri ile keçi birbirlerine benzerler
nihayet.

فَقَبْرُهُمْ رَجُلًا وَالنَّيْسُ مِثْلَانِ

İki taşaklı keçi konuşacak olsa ortalarında
İçlerinde şeref ve mevki sahibi olurdu o anda.

لَوْ تَكَلَّمُوا النَّيْسُ لَوَرَّ النَّحْسِيُّنَ وَسَطَهُمْ
لَكُنَّ ذَا شَرَفٍ فِيهِمْ وَذَا شَأْنٍ¹⁴⁴

Hassân Ebû İhâb b. Aziz'i keçiye benzetmiştir:

Senin adı baban kavmin en pespayesi bir canavardı.
Teke baban meme kanalı dar¹⁴⁵ (cimri) bir davardı.
Melun, kovulmuş, hakir biriydi hem zelil
Bu hakirlik namını azizlik payesiyle ettiler tebdil.

أَبْنُ لَهَيْفَةَ لِرَبِّكَ كَأَنَّ لَصِيْبِيْنَ
وَكَأَنَّ أَبَوَيْكَ لِلنَّيْسِ شَأْنٌ عَنَزُوا
وَكَأَنَّ ذَلِيلًا مِّنْ طَرِيدٍ مَّلْعُونٍ
فَسَبُّوهُ مِنْ بَعْدِ الذَّكَايَلِ عَنَزُوا¹⁴⁶

Çölde su azdı, bu yüzden suyu çok iktisatlı kullanırlardı. Suyu zaruret olmadıkça içmezlerdi. Çok yıkanmazlardı, hatta yıkanmamak adetti. Bu da vücutlarının çok pislenmesine ve kokmasına sebep olurdu. Şehirde yaşayıp fakir olanlar için de aynı şey geçerli idi. Evlerinde yıkanacak yerleri, suları olmazdı.¹⁴⁷ Hassân bir şehir insanı olarak insanların pis kokular yaymasını hiciv konusu yapmıştır. Benû'l-Hamas'ı şöyle hicvetmiştir:

İnsan içine çıktıklarında tenlerinin kokusu sanki
Yağmur ıslattığındaki köpeklerin kokusu, inan ki.
Hâm'in evlatlarına gelince, bulamazsın onlar gibisin hiç,
Omuzlarına saç dökülen değersiz keçiler hariç.

كَلْبٌ رِيْحُهُمْ فِي النَّاسِ إِذْ نَزَرُوا
رِيْحَ الْكَلْبِ إِذَا مَا بَلَغَهَا الْمَطَرُ
لَوْلَا حَامٌ لَّانَ النَّاسُ لَهُمْ شَيْءٌ
إِلَّا لِلنَّيْسِ عَلَى لِكْتَفِهَا الشَّيْرُ¹⁴⁸

142 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 64.

143 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 400; *İhsân en-Nass*, 207.

144 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 415.

145 Araçlar "azûz" kelimesini, meme kanalları dar, sütü olup veremeyen koyun ve keçi için kullanırlardı. Bundan kinaye olarak çok malı olduğu halde cimri olan biri için "filânun şâtun 'azûzun: filanca meme kanalları dar koyundur" derlerdi. Bkz.: İbn Manzûr, V, 377.

146 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 218.

147 *Cevâd Ali*, V, 32.

148 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 214; *İhsân en-Nass*, 213.

Hassân buna benzer hicvi Benû 'Adiy b. Ka'b'e de yöneltmiştir:

Allah'ın nimetlerini azalttığı alçak bir kavim,
Binenin (deveye) ardına saçılmış deve dışkıları gibi leim.
İnsanların içine çıktıklarında kokuları sanki
Yağmur ıslattığı zaman ki tuvalet kokusu, inan ki.

هَوْمٌ لِدَمِّ الْإِنِّ أَفْخَبَرْتَهُمْ
كَمَا تَنْتَازِرُ خَفْظَةَ الْوَأَكْبَرِ الْبَيْتِ
كَلُّ رِيحِهِمْ لِي لِلنَّاسِ إِذَا خَرَجُوا
رِيحَ الْحَيْثَلِيِّ إِذَا مَا بَلَّهَا الْمَطَرُ¹⁴⁹

Yukarıda belirttiğimiz gibi, Cahilî dönem bedevî şiirinde insanlar, kabile değerleri, gelenek ve görenekleri gibi manevî değerlerle hicvedilir, bedensel kusurları hicve konu olmazdı. Şehir hayatı ile birlikte Hassân'ın şiirlerinde fizikî kusurlar hiciv için kullanıldı. Ebû'l-Buhturî b. Hâşim el-Esdî'yi şan-şeref ve fizikî kusurla ayıplamıştır:

Ne doğdu güneş ki namı kendinin şems-i nehâr,
Ey eli kesiğin oğlu ne de etti sende bir şerefi izhâr
Buluntudur baban insanların en sefili mevkice,
Sende karar kıldı kötülük olduğun her mecliste.
Nice kavmin utancını silse de ilerleyen zaman
Yarın da bakı kalacak kötülüğün senin bi-gümân.

وَمَا مَلَعَتْ تَمَسُّهُ النَّهَارُ وَلَا بَدَتْ
عَظِيمَةً بِمَجْدٍ يَا ابْنَ مَطْوَحَةَ الْيَدِ
أَبْرَكَ تَقْوِيَهُ أُمُّ النَّاسِ مَوْضِعَهَا
قَبْلِي عَظِيمَةً لِلْوَمِّ لِي كُلَّ مَتَّهِرٍ
إِذَا الدَّجْرُ عَقَبَ فِي تَقَاتِمِ عَيْدِي
عَلَى عَرِّ الْوَمِّ كَانَ لِيَوْمَكَ لِي حَوْدِي¹⁵⁰

Hassân bazı hicivlerinde, kişiyi alaya alma, milleti ona güldürme maksadıyla bazı benzetmeleri kullanmıştır. el-Hâris b. Ka'b el-Mucâşî'i ile ilgili hicvinde bu durumu görmekteyiz:

Uzun ve iri cüsseli olmasında bir kavmin ne vardır
kınanacak!
İri değil mi katırların bedeni, uzun değil rüyası kuşun,
el-hak.
Bırakın böbürlenerek edalı yürümeyi, normal yürüyün
Adamlar sert mizaçlı, adam gibidirler, iyi düşünün.
Altında kovuk bulunan ağaç gibisiniz sanki sizler
Kovuğunda tozu dumana katan kasırga yelleri eser.

لَا تَحْبِبُ بِالْقَوْمِ مِنْ طُولٍ وَلَا عِظَمِ
جِسْمِ الْبَعَالِ وَأَحْتَلَمِ الْفَصَالِيْرِ
ذَرُوا التَّخَامِرَ وَامْشُوا عِدِيَّةً مَسْجِعًا
إِنَّ الرِّجَالَ نَوَى تَصْبِيهِ وَتَلَكِبِ
كَانَكُمْ حُثْبَةً جَوْفَ أَسْقَلَةٍ
مُتَقَبِّةً فِيهِ أَرْوَاحُ الْأَعْلَسِيْرِ¹⁵¹

Bazı insanları isim veya soyadlarının çağrıştırdığı anlamlarla hicvetmiştir. Benû el-Avvâm b. Huveylid'i "el-avm" kelimesinin yüzme anlamına gelmesi sebebiyle hicvetmiştir:

el-'Avvâm bana boşuna sövmedi, sebebi şudur:
O, denizde balığın kardeşi, timsahların komşusudur.

مَا سَبَّيْتِي الْعَوَامَ إِلَّا لِأَنَّهُ
لَحْرٌ مِمَّا فِي الْبَحْرِ جَارٌ التَّمْطِجِ¹⁵²

149 Divânu Hassân b. Sâbit, 213.

150 Divânu Hassân b. Sâbit, 146.

151 Divânu Hassân b. Sâbit, 201; İhsân en-Nass, 215.

152 Divânu Hassân b. Sâbit, 81.

Hassân İslâm sonrası Medine'ye çeşitli kavimlerden göçlerin gelmesini eleştirmiş, bunların yaşam tarzlarını, şehir kültürü ile bağdaştıramamıştır:

*Yabancılar çoğaldı, eriştiler yüksek kıymet ve kadre,
Furey'a oğlu'nun ise adı sanı silindi, kaldı bıçare.
'Amk'dan Muzeyne Kabilesi geldi atmak için beni
sıkıntılar içine
Boyunlarınızda tabaklanmamış deri kayış varken,
uzak ol Muzeyne! (Boyunlarındaki kayışla onları
köpeklere benzetmiştir)*

امسى للخلايين قد حزوا وقد كثروا
ولبن الثريمة امسى بفضة لثبات
جاءت من ذمة من صق لخرجني
احسن من ذمة وفي احكام قندي¹⁵³

Hassân'ın aşk şiirleri fazla olmasa da, bazı şiirlerinde flört ettiği, sevdiği kadınların adlarını zikretmiş bunları birkaç beyit içinde tasvir etmiştir. Bu kadınlardan birisi Evs kabilesinden Amre binti es-Sâmit b. Hâlid b. Atiy-ye'dir. Hassân ile Amre birbirlerini sevmişlerdi, evlendiler. Ancak günün birinde Amre Hassân'ın dayılarını çeşitli kusurlarla ayıpladı; İslâm öncesi Evs ve Hazrec kabileleri arasında cereyan eden savaşlardan geriye kalan kinle olacak ki, ona karşı kendi kabilesi Evs ile övündü. Dayılarını ve kabilesini çok seven Hassân buna tahammül edemedi, Amre'yi boşadı. Daha sonra, Amre'ye sevgisini açıkladığı, dayılarının ve kabilesi Hazrec'in kabilesel değerlerle iyiliklerini, güzel fiillerini zikrettiği uzun bir kaside inşad etti.¹⁵⁴ Amre ile ilgili başka bir kasidesinde onun kendisini nasıl beğendiğini dile döktü ve onu şöyle tasvir etti:

*Bir gün (kadınların içinden) ona hitap ederek dedi ki
Kalçaları dolgun, taze, endamı cüsseli kız,
Yakışıklılık, mertlik ya da
Erkeklerin ince düşüncesi, ortada, bu bana yeter.*

الفت له يوما تخليقة
تفج الحنيفة حادة للصب
لما التومنة والشروحة
رأي الرجال فقد بدأه حنسي¹⁵⁵

Hassân'ın kadınlarla ilgili tasvirlerinde öne çıkan kadın tipi şehirlidir:

*Şa'sâ'ya aşk duyarak, Şa'sâ ki ince ruhlu bir cariye,
İnce belli, ne güçsüzlük var onda, ne de bir şey kir diye.
Şa'sâ'yı bırak onun sevgisi azdı zira,
Vuslatının kötüsü az olandır aşıklara.*

وجدا بنساءه بد نساءه بهفلة
فبقاة لا تمنن فيها ولا خور
دع حنك نساءه إذ كانت موكها
لذرا وترى وصل الواسل الأور¹⁵⁶

Başka bir şiirinde şehir kadını şöyle tasvir etmiştir:

*Ey kavmim öldürebilir mi benim gibi birin?
Bir kimse ki beli ince, ince kemikli ve canından bezgin
Kokular sürünmekle uzanıp yatmak tek tasası,
Dizili üzerinde gümüş ve inci takılar, sözün hülâsası.*

يا قومي هل يقتل المرأة مثلي
واجن البطش والمظلم منوم
ههنا العطر والفتائل وبطوها
لجبن ولؤلؤ منظوم¹⁵⁷

153 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 107.

154 *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 190-193.

155 *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 37-38.

156 *Divânu Hassân b. Sâbit*, ss. 184-185.

157 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 363; İhsân en-Nass, 276.

Hassân bu kadın tasvirleri yanında Cahilî toplumda pek bilinmeyen veya bilinse bile şiir konusu olmayan¹⁵⁸ kadınlara benzeme ve onlar gibi davranmayı, hicvettiği kişiler için kullandı. Benû Mugîre b. Abdullah için şöyle dedi:

*Kureyş şan ve şerefi yok etti, zira siz
Kırtan fahişenin yürüdüğü gibi yürümehtesiniz.
Bilin ki siz arta kalan bir kavimsiniz, Lut'tan
Kadınsılığımız parmakla gösteriliyor, muşârun bi'l-benân.*

ذَهَبَتْ كَرِيشٌ بِالْعَلَاءِ وَأَنْتُمْ
كَمْثُونَ مَتْنِي الْعُومِصَاتِ الْخُرْعِ
أَنْتُمْ بِتَقِيَّةِ الرِّمِّ لَوْطًا فَاطْمَؤُوا
وَالِي خِلَاتِكُمْ يُشَارُ بِإِصْبَعِ 159

Aynı şekilde el-Hâris b. Hişâm'a da bu tür yakıştırmada bulundu:

*Artık anladım ki daha kötüsün sen
Fahişenin kötü fiilini yapan ve karga gibi
sek sek yürüyenden.*

لَجَسْتُ لَكَ أَنْتِ الْأَمُّ مِنْ عَشِي
فِي فَجْأِي مَوْصِيَّةٌ وَزَوْكِي خِرَابِي 160

Hassân bazı kasidelerinde içki içme ve içki için para harcama ile övünmüştür. Bu Cahilî şairlerin şiirlerinde yaygındır, zira onlara göre içki içme erkekliliğin ve cömertliğin bir sembolüdür.¹⁶¹ Buraya örnek olarak aldığımız beyitlerden ilkini Mekke'nin fethi öncesi Ebû Sufyân b. el-Hâris'i hicvedip Hz. Peygamber'i methettiği kasidesi içinde zikretmiştir. İkinci örnek, Şam'da Gassânî meliklerinin yanında misafir iken inşad ettiği kasidesinde geçmektedir. Üçüncü örneğin yer aldığı kasidenin inşad edilmiş tarihi hakkında bir bilgiye rastlayamadık. Hassân içkiyi şöyle tasvir etmiştir

*Bizi krallar ve aslanlara döndürür içeriz de şarabı,
Bizi alıkoymaz düşmanla karşılaşmaktan,
haram kılar kaçınmayı.*

وَلَمَّا رُبَّهَا فَتَرْتَلُّهَا مَلُوكًا
وَلَمَّا مَا يُنْتَهِيهَا الْكَلَاءُ 162

Hassân bir şehir şairi olarak içki adabına da değinmiştir:

*“Kadehten kaldırıp kafanı ayılaydın” diyor Şa'sâ
“Varlıklı çok zengin biri olurdun, olurdu remzin şaşaa”.
Bayılıırım nedimânın sohbetine ağarırken tanyeri,
Şakiyan gece musahibinin sesinin hiçbir şeyle
ölçülmez değeri.
Ne onurun zedelerim hemdemim olan nedimin,
Ne de çekinir yârenim, sarhoş olursam,
kazasından elimin.*

تَعُولُ شِطَاءَ لَوْ تَفِيَقُ مِنَ الْكُفْ
لِإِلْفِيَّتِ مَكْرِي لَعَدَمِ
أَهْوِي حَدِيثَ الْأَنْمَانِ فِي لِقَائِ الصَّبِيحِ
وَتَسْوَتِ الْمَمْتَلَعِ لِلْعُرْدِ

لَا أَخْشَى الْخُفْنَ بِاللَّدِيمِ وَلَا
يُخْشَى جَلِيمِي إِذَا انْتَقَيْتِ يَدِي 163

158 İhsân en-Nass, 207.

159 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 253; İhsân en-Nass, s. 208.

160 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 62.

161 Bu hususla ilgili olarak Hassân'ın başından geçen olay ve şiiri için bkz. *Divânu Hassân b. Sâbit*, 135.

162 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 14.

163 *Divânu Hassân b. Sâbit*, 114.

Hikmet ve öğüt bağlamında söylediği bir şiirinde içki ile ilgili olarak şöyle demiştir:

*İçkiye bağımlı olma, ölçülü al
Başın sağlıklı olur, ağrımaz.*

والشربة لا تدين وقد منقروقة
لصحيح صحيح الرأس لا تصدح¹⁶⁴

Sonuç olarak; çalışmamızın amacı doğrultusunda yukarıya aktardığımız bu örnekler, şiirlerin yazıldığı dönemde Arap kabileleri arasında kabile değerleri ve kültürünün canlı bir şekilde yaşanıldığına tanıklık etmektedir. Gerçi Hassân b. Sâbit bu şiirlerinin çoğunu henüz Müslüman olmamış insanlar veya kabileler için söylemişti; ancak bunlar gerek müşrikler gerekse Müslümanlar arasında yankısını buluyordu. Müşrikler için psikolojik yıkım, Müslümanlar için ise moral oluyordu. Bu bakış açısı bize şunu da göstermektedir: Henüz İslâm toplumu inandıkları yeni dinin değerlerini hazmedip yeni bir değerler sistemi oluşturamamıştı. O halde bu erken dönemde bir İslâm kültürünün varlığından bahsedemeyiz. Mutlak bir inanç ve itaat vardı ancak henüz bunun kültürel boyutu ve tezahürleri yoktu diyebilmemiz mümkündür.

Hassân b. Sâbit'in şiirlerinde anlamlar kabile değerleri ve Cahili kültürden beslenmiştir. Şiirlerinin geneline baktığımız zaman bu değerler sistemi ve kültürünün neredeyse eksiksiz bir biçimde canlandırıldığını görmekteyiz. Diğer Cahili dönem şairlerini ve şiirlerini göz ardı etmek istesek, Hassân'ın şiirlerinden bu dönemi tanımamız mümkündür. O halde Hassân'ın toplumunun hafızası olduğunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Şehir şairi olarak bize aktardıkları yaşadığı yerleşik hayatın tezahürleridir. Bunun dışında şehir hayatına hâkim olan yapının kabile değerleri ve kültürü olduğu aşikârdır.

Hassân b. Sâbit'in şiirinde geçen bazı İslâmî terimler tamamen Kur'an'ı Kerim'den alınmıştır. Hassân bunları olduğu gibi şiirinde zikretmiş, bunlara kendinden yeni bir şeyler katmamıştır. Dolayısıyla bunlar bize yeni dinin o zamanın algılanış biçimini sunmaktan uzaktır; kanaatimce şair bu alanda kendisini henüz yeterli görmemiş ve böyle bir şeye girişmemiştir.

